

Sporočila prostora

ARHE

Arheologija – arhitektura

Darko LIKAR
Aleksander S. OSTAN
Andrej PLETERSKI
Janko ROŽIČ
Benjamin ŠTULAR

LJUBLJANA 2008

Darko Likar, Aleksander S. Ostan, Andrej Pleterski, Janko Rožič, Benjamin Štular

Sporočila prostora

ARHE. Arheologija – arhitektura

<i>Urednika</i>	Andrej Pleterski in Mateja Belak
<i>Recenzent</i>	Peter Fister
<i>Jezikovni pregled</i>	Sonja Likar
<i>Tehnična ureditev</i>	Mateja Belak
<i>Fotografije</i>	Darko Likar, Aleksander S. Ostan, Andrej Pleterski, Janko Rožič
<i>Karte, slike</i>	Mateja Belak
<i>Oblikovanje in grafična ureditev</i>	Milojka Žalik Huzjan
<i>Naslovnica</i>	Žiga Okorn
<i>Računalniški prelom</i>	Mateja Belak
<i>Založnik</i>	Založba ZRC, ZRC SAZU
<i>Za založnika</i>	Oto Luthar
<i>Glavni urednik založbe</i>	Vojislav Likar
<i>Tisk</i>	Present d. o. o., Ljubljana
<i>Naklada</i>	500

Izdajo knjige sta omogočila

Ministrstvo za okolje in prostor RS

Znanstvenoraziskovalni center SAZU

Delo izhaja iz projekta CRP V6-0978 "Historični principi urejanja prostora na Slovenskem in opredelitev pravil za urejanje prostora v sodobnosti", katerega naročnik je bila Agencija za raziskovalno dejavnost R Slovenije, sofinancer pa Ministrstvo za okolje in prostor R Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

711(497.4)(091)(082)

SPOROČILA prostora : arhe : arheologija - arhitektura / Darko Likar ... [et al.] ;
[urednika Andrej Pleterski in Mateja Belak ; fotografije Darko Likar ... [et al.] ; karte, slike
Mateja Belak].- Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008

ISBN 978-961-254-086-9

1. Likar, Darko, 1952- 2. Pleterski, Andrej
241409536

© Avtorji. Vse pravice pridržane. Noben del te knjige ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

© Authors. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.

KAZALO

Predgovor (<i>Janko Rožič</i>)	7
1. Izhodišča	9
1.1 Teorija (<i>Janko Rožič</i>)	9
1.2 Opis prostorskih načel v treh različnih okoljih: Ljubljana, Bled in Vrba (<i>Janko Rožič</i>)	19
1.3 Starodavna načela urejanja prostora (<i>Andrej Pleterski</i>)	27
1.4 (Z)možnosti arhitekture v času globalizacije (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	33
1.5 Branja prostora z roba (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	53
2. Urejanje prostora skozi čas	59
2.1 Police (<i>Andrej Pleterski</i>)	59
2.2 Brezje pri Zrečah (<i>Andrej Pleterski</i>)	65
2.3 Pohansko (<i>Andrej Pleterski</i>)	69
2.4 Slovenj Gradec (<i>Andrej Pleterski</i>)	73
2.5 Kamnik (<i>Benjamin Štular</i>)	77
2.6 Praga (<i>Andrej Pleterski</i>)	79
2.7 Blejski kot (<i>Andrej Pleterski</i>)	83
2.8 Bodešče (<i>Andrej Pleterski in Janko Rožič</i>)	85
2.9 Dravlje in Cavtat (<i>Darko Likar</i>)	95
2.10 Goče (<i>Darko Likar</i>)	99
2.11 Koper/Capodistria, Izola/Isola, Piran/Pirano (<i>Darko Likar</i>)	103
2.12 Obala (<i>Darko Likar</i>)	111
2.13 Duplje pri Vipavi (<i>Darko Likar</i>)	115
2.14 Gornja Radgona – Radgona/Radkersburg (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	121
2.15 Piran/Pirano (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	149
2.16 Bovec (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	159
2.17 Črnomelj (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	189
2.18 Zasip in Mužje (<i>Benjamin Štular</i>)	217
2.19 Ureditev Potniško transportnega centra Ljubljane s poglobitvijo železnice (<i>Janko Rožič</i>)	221
2.20 Novo v urbanem, urbano v naravnem (<i>Aleksander S. Ostan</i>)	229
3. Načela za prihodnost. Predlog prostorskega informacijskega sistema (<i>Darko Likar</i>)	237
4. Povzetek (<i>Janko Rožič</i>)	251
5. Literatura	255
6. Pojemovno kazalo	259

POLICE NAD IDRIJCO

2.1

Andrej
PLETERSKI

ROGLCA

Roglca je gorski greben jugovzhodno od Polic nad sotočjem Cerknice in Idrijce. Ime spada v skupino imen tipa Rog, Rogla, Rogatec, ki se v pokrajini povezujejo z imeni kot Hudinja, Čr(n)možišče. Tudi prostor Roglce je povezan z zgodbo o prikazni, ki je ob Idrijci tako prestrašila moža iz Laharn, da je v kratkem umrl (Flego 2006). Vse to govori za staro obredno mesto.

SV. IVAN V ŠEBRELJAH

Cerkev sv. Ivana južno od Polic po izročilu stoji na mestu starodavnega svetišča božanstva sonca (Pagon-Ogarev 1976, 12–13). Tako razlago potrjuje tudi potok Sjaunca pod cerkvijo, ki z imenom govori o svetlobi.

SV. Marija v Policah

Cerkev sv. Marije po izročilu stoji na starem obrednem mestu. Tam naj bi namreč nekoč stala "cerkev neke druge vere". K cerkvi so prihajale v času suše procesije, ker je bila poliška Marija "od dežja" (Flego 2006).

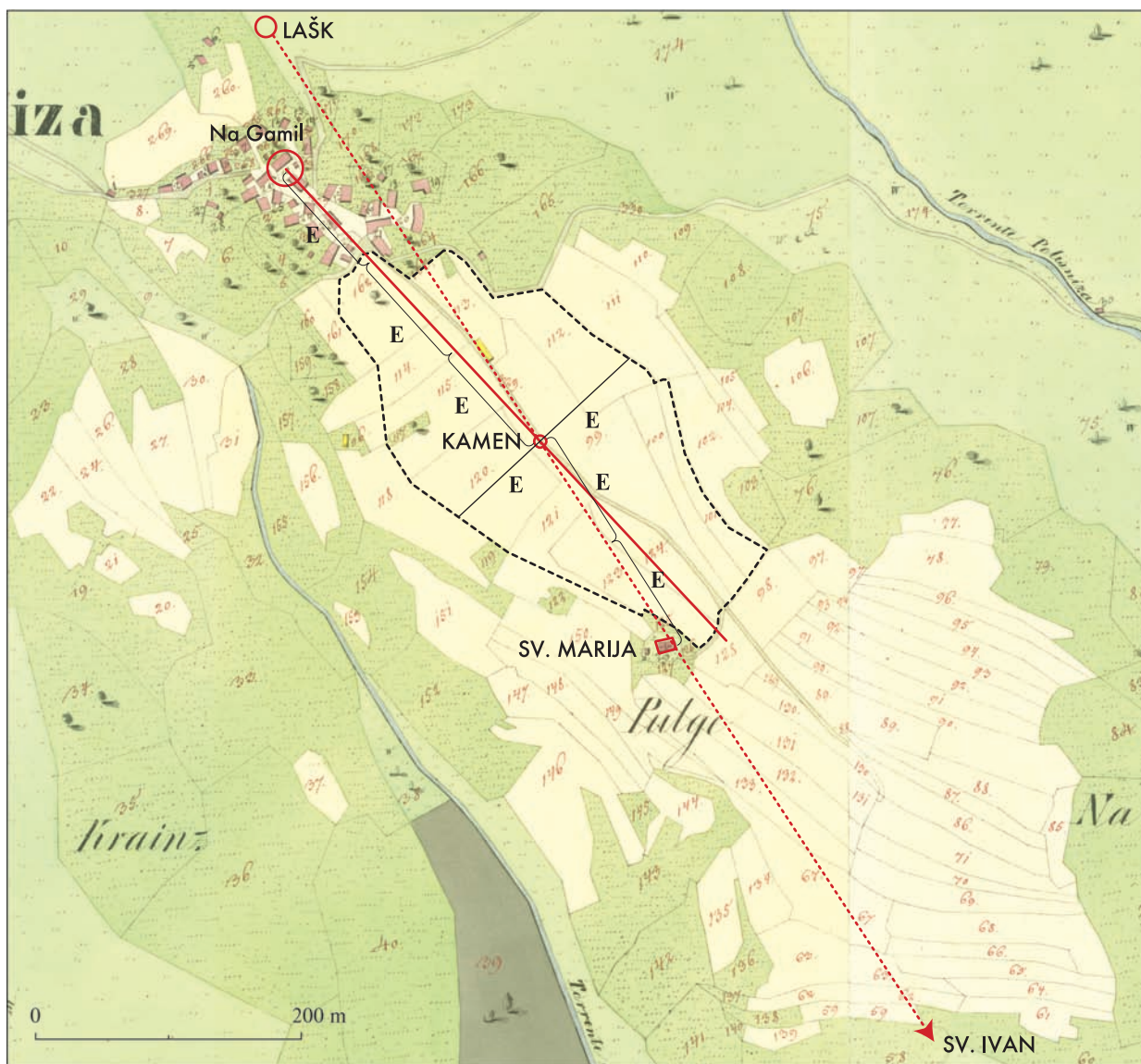
UREDITEV POLJA

Jedro vaškega prostora leži na naravni polici vrh grebena med strugama potokov Poličnica in Sjaunk (sl. 2.1.1), precej visoko nad dolino Idrijce. Ta polica je južni obronek hriba Degarnik, ki se dviga za vasjo in jo ščiti pred severnimi vetrovi. Več kot očitno je, da je dala ime vasi, ki se je vse od prvih omemb do opisa v franciscejskem katastru imenovala Polica. Zato se zdi, da je današnja oblika imena Police drugotna in mlajša.

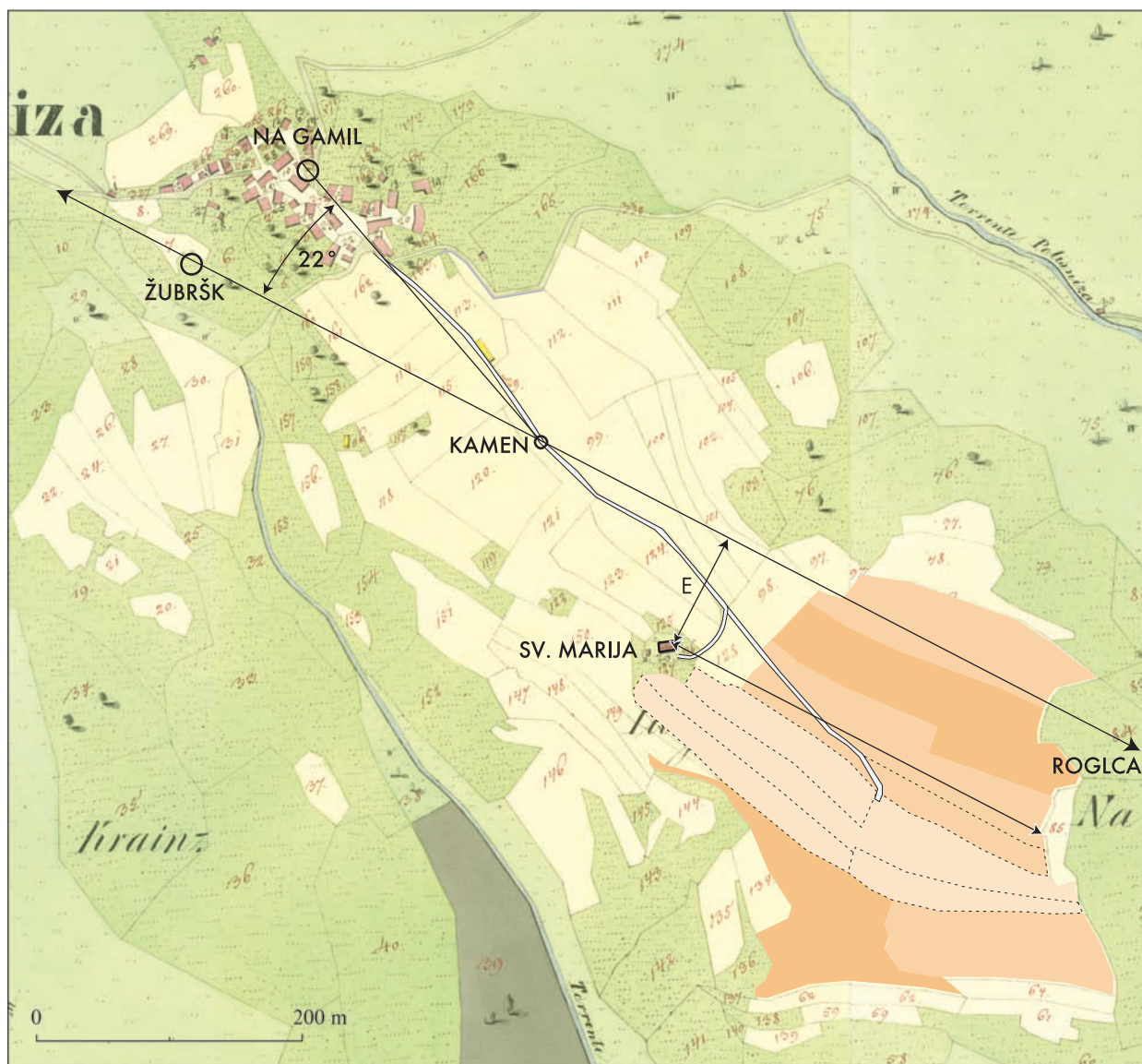

Sl. 2.1.1: Police nad dolino Idrijce. Prostorske dominante. (Izdelava karte B: Štular.)

Še v zgodnjem srednjem veku je bila urejena večina vaškega polja. Najprej severozahodna polovica in nato še jugovzhodna. Marijina cerkev in Kamen ob nekdanjem križu – sedanji kapelici sredi polja – ležita na črti, ki se začne pri vaškem studencu Lašk. Čez Kamen gre črta do Marijine cerkve in se nadaljuje do cerkve Sv. Ivana na Šebreljah (sl. 2.1.2). Razdalja med sedanjo Marijino cerkvijo in Kamnom ob kapelici sredi polja je približno 180 m. Omenjenih 180 (= 2 × 90) m bomo imeli za merski enoti vaškega prostora. Čez omenjeni kamen poteka še ena vaška črta, ki ga povezuje z grbino Na Gamil v vasi. Razdalja med njima je 270 m ali tri enote. Najstarejšemu vaškemu polju na severozahodni polovici tvori črta vzdolžno os. To polje je bilo dolgo približno 4 merske enote in dve široko, Kamen stoji na njegovi sredini. Tretjo črto določajo Žubršk – griček, ki ga izročilo povezuje z legendo o nastanku vasi (Flego 2006), Kamen in vrh Roglca (sl. 2.1.3). Vzporedno s tretjo črto poteka od Marijine cerkve os mlajše izkrčenega polja na jugovzhodni polovici.

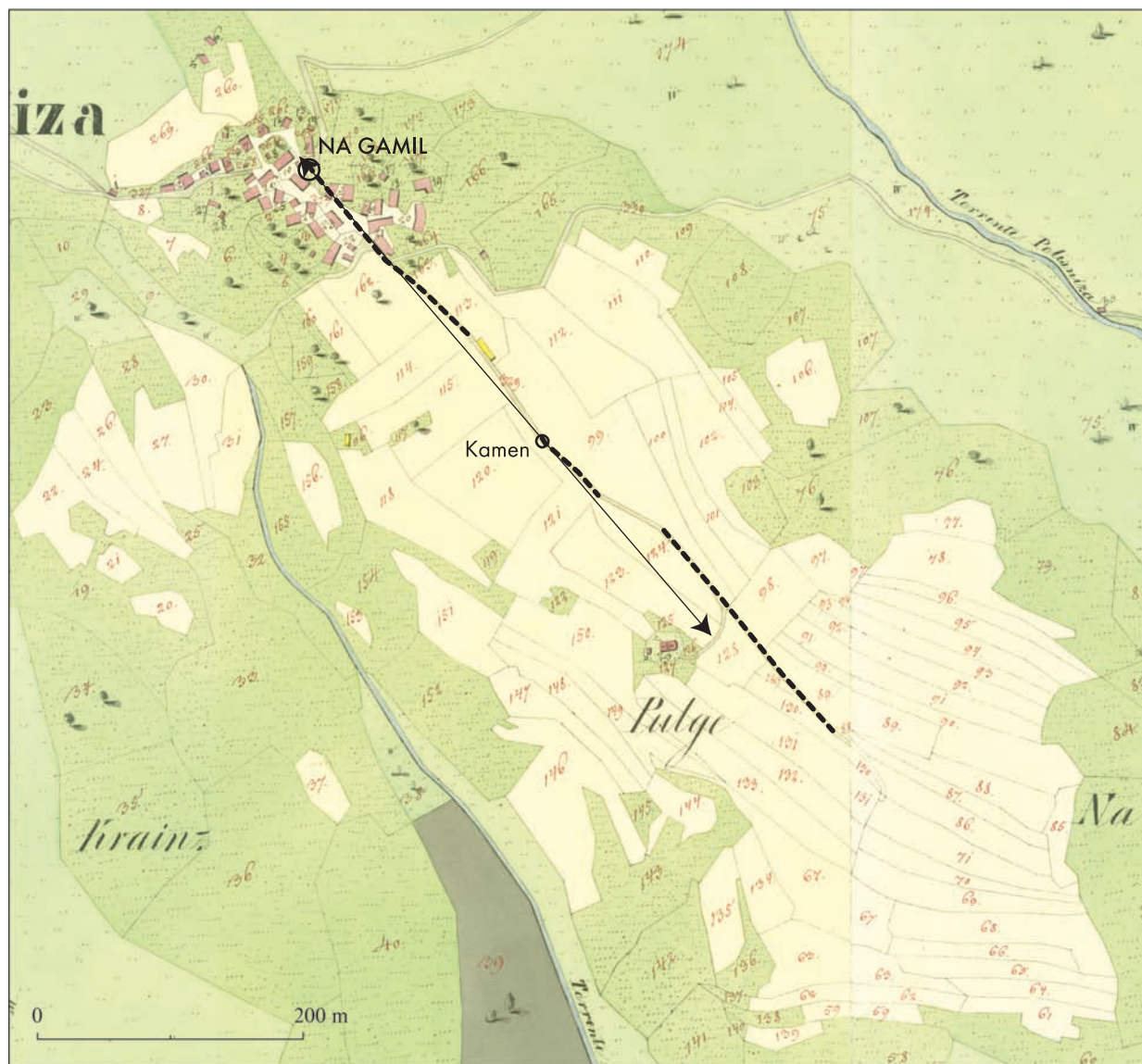
Sl. 2.1.2: Police. Najstarejše polje na severozahodu, njegova merska ureditev in prostorski osi (osnova: Franciscejski kataster iz 1823. Državni arhiv v Trstu / Archivio di Stato di Trieste).

Sl. 2.1.3: Police. Polje na jugovzhodu in prostorski osi (osnova: Franciscejski kataster iz 1823. Državni arhiv v Trstu / Archivio di Stato di Trieste).

POLJSKA POT

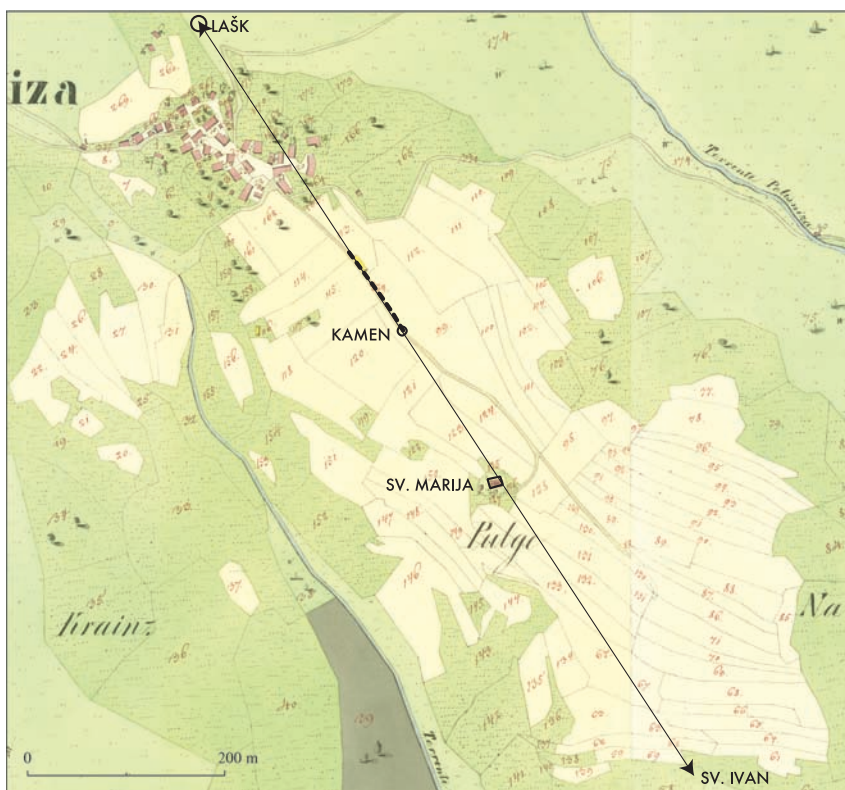
Pot vodi iz vasi mimo Kamna in Marijine cerkve po sredini večine polja. Čeprav bi jo bilo v celotnem poteku mogoče speljati povsem ravno, naredi nekaj blagih ovinkov. Po črti Na Gamil –Kamen poteka glavna vaška ulica. Skoraj po njej ali z njo vzporedno gredo še trije odseki poti čez polje (sl. 2.1.4). Na črti Lašk–Kamen–Sv. Marija–Sv. Ivan je del poti pred Kamnom (sl. 2.1.5–6). Vzporedno s črto Žubršk–Kamen–Roglca poteka preostali del poljske poti (sl. 2.1.7)

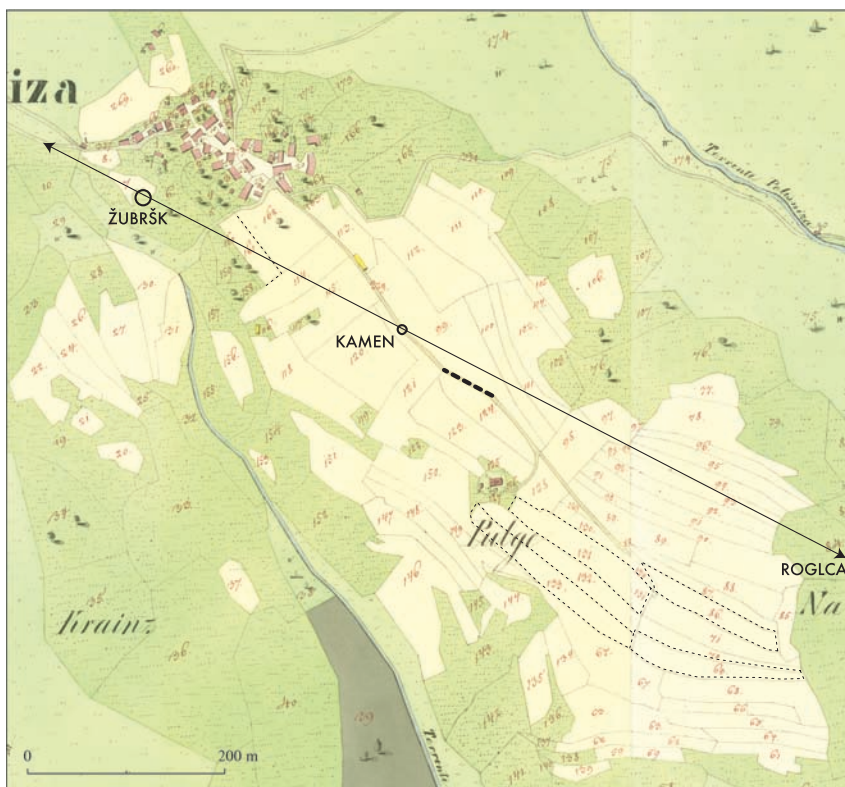
Sl. 2.1.4: Police. Potek poti v skladu s prvo prostorsko osjo (osnova: Franciscejski kataster iz 1823. Državni arhiv v Trstu / Archivio di Stato di Trieste).

Sl. 2.1.5: Police. Pot, Kamen, Sv. Marija, Sv. Ivan na prostorski osi.

Sl. 2.1.6: Police.
Potek poti v skladu
z drugo prostorsko
osjo (osnova:
Franciscejski
kataster iz 1823.
Državni arhiv v
Trstu / Archivio di
Stato di Trieste).

Sl. 2.1.7: Police.
Potek poti v skladu
s tretjo prostorsko
osjo (osnova:
Franciscejski
kataster iz 1823.
Državni arhiv v
Trstu / Archivio di
Stato di Trieste).

PROSTORSKA NAČELA

Prostorske dominante tvorijo obredni kot 24° . Mednje je vpeta prostorska ureditev poliškega polja. Njeno izhodišče sta staro obredno mesto z Marijino cerkvijo in Kamen sredi polja, ki določata daljinsko mersko enoto. Os jugovzhodnega dela polja je usklajena s smerjo proti dominantni Roglci, z osjo severozahodnega dela polja tvori kot 22° , kar je velikost obrednega kota. Z vsemi tremi naštetimi osmi je usklajena pot skozi vas in čez polje. Tako je nastalo njeno vijuganje, ki je pešcu omogočalo postopno soočanje s posameznimi prostorskimi dominantami in s tem podoživljanje zgodbe o spopadih za naravno ravnoesje v hodu leta, ki so jih sporočale. Kot taka je bila pot uporabna tudi za obredne procesije (Pleteriški 2006a, 52–56). Kamen sredi polja (sl. 2.1.8), ki "nosi" vse prostorske osi, se tako kaže tudi kot svetovna os vaškega prostora.

Sl. 2.1.8: Police. Kamen. Podporna os vaškega prostora.

Sl. 2.1.9: Police in poliško polje s severozahoda.

SV. NEŽA

Cerkev Sv. Neže je bila postavljena l. 1724. O nastanku obstaja ljudsko izročilo, ki potrjuje, da gre za zgodnj srednjeveški prostor s posebnim pomenom. V ljudskem izročilu je za območje, kjer stoji cerkev Sv. Neže, ohranjen toponim "Na Goliki" in s tem v zvezi izročilo o pastirjih (Kaiser 2004, 82).

SV. KUNIGUNDA

Cerkev sv. Kunigunde z Gorenja pri Zrečah je prvič omenjena leta 1391 (Gričnik 1997, 454). Stari del sedanje stavbe je gotška ladja, h kateri so okrog leta 1550 prizidali obe kapelici in prezbiterij (Stegenšek 1909, 101–102).

SV. MARTIN

Cerkev sv. Martina je podružnična cerkev farne cerkve Sv. Egidija in v tamkajšnji kroniki piše, da je bil na tem mestu leta 1664 postavljen oltar Sv. Ožbolta (Kaiser 2004, 82).

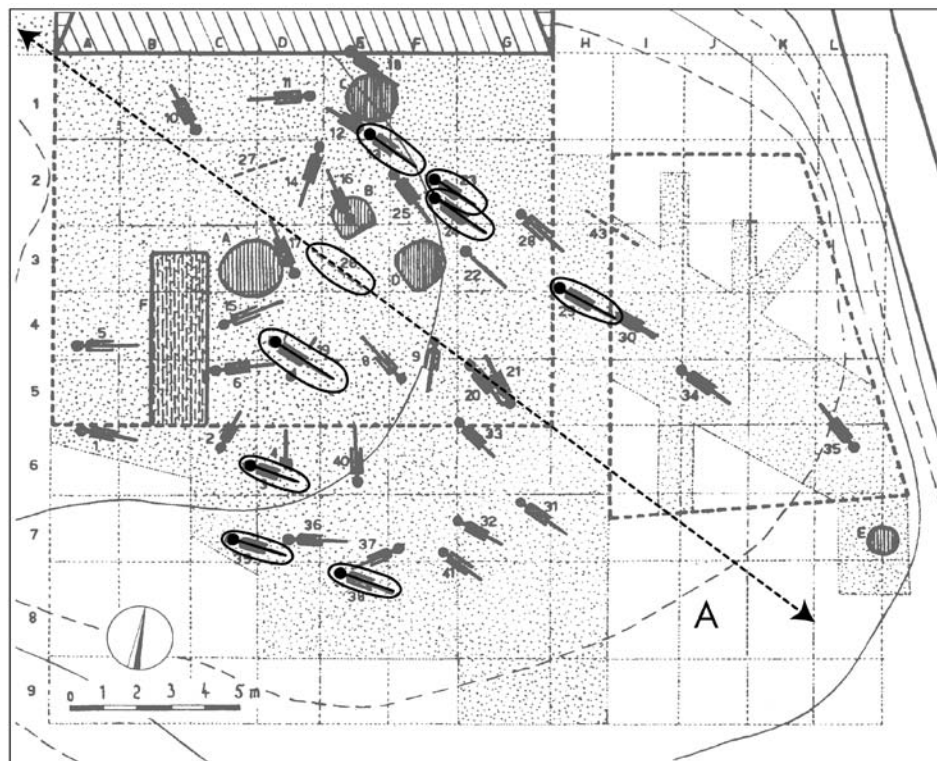
ZGODNJSREDNJEVEŠKO GROBIŠČE PRI ZIMRAJHU V BREZJAH NAD ZREČAMI

Že etimologija imena Zimrajh (Siebenreich, sedemkrat bogat) kaže, da gre za prostor s posebnim pomenom. Pri arheoloških izkopavanjih na tem mestu je bil raziskan del poznoantičnega in zgodnj srednjeveškega grobišča, ki leži na zahodnem delu prevala na grebenu v južnem pobočju Pohorja. Na zahodni strani ga obdaja do 587 m visok hrbet s podružnično cerkvijo Sv. Martina, na vzhodu pa do 608 m visoka Brinjeva gora, ki je od grobišča oddaljena približno 700 m (Pahič 1969, 217).

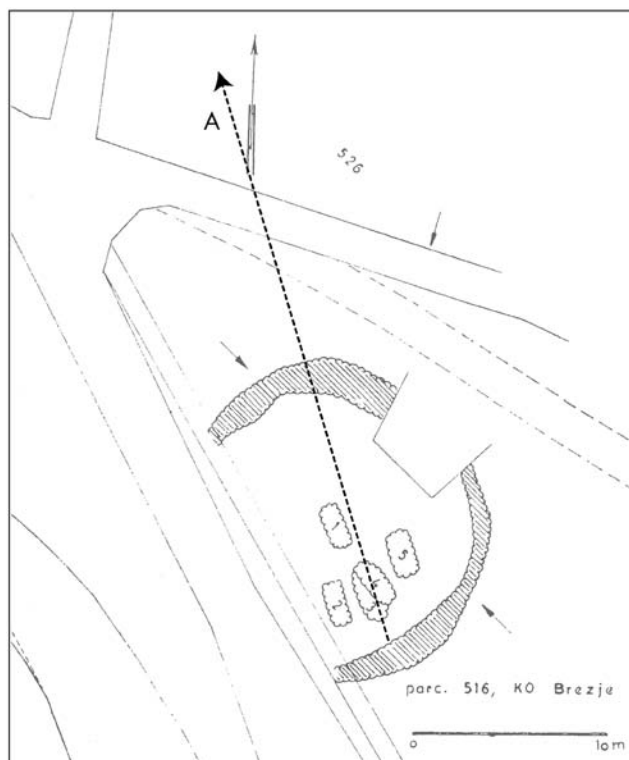
Polica, na kateri je bilo grobišče, se nahaja na mestu, kjer je danes parkirišče gostilne Zimrajh in meri 25 × 40 m. Tla so skalna apnenčasta, prekrita s približno 50 cm debelo humusno preperelino. Grobovi so bili vkopani v skalno osnovo (Pahič 1969, 218). Glede na pridatke je 17 grobov datiranih v poznoantično obdobje, 8 pa v zgodnj srednjeveški čas. V prve so svoje umrle pokopavali prebivalci sočasne naselbine na bližnji Brinjevi gori, ki je bila dokumentirana z arheološkimi izkopavanji. Med obema skupinama pokopanih je časovna razlika približno dveh stoletij. Zgodnj srednjeveški grobovi (sl. 2.2.1) so z glavami obrnjeni v osi, ki povezuje prostorski dominantni Sv. Martina in Sv. Nežo (sl. 2.2.3). Izstopa jama, napolnjena z večjimi kamni: v severovzhodnem delu nekaj večjih kamnov, v jugovzhodnem pa tri skrilaste plošče, velikosti večinoma 35 × 65 cm (Pahič 1969, 241). Jama leži v sredini raziskanega grobišča, okrog nje je večji prazen prostor. Orientirana je kot drugi zgodnj srednjeveški pokopi.

BRONASTODOBNA GOMILA NA BRINJEVI GORI

Na osi Sv. Martin – Sv. Neža leži tudi bronastodobna gomila (Pahič 1962–1963). Grobovi v njej so usmerjeni proti Sv. Kunigundi (sl. 2.2.2).

Sl. 2.2.1: Brezje pri Zrečah. Usmerjenost grobov pri Zimrajhu. Obkroženi grobovi so zgodnesrednjeveški (po: Pahič 1969, Priloga 1).

Sl. 2.2.2: Brezje pri Zrečah. Načrt bronastodobne gomile (po: Pahič 1962-1963, Sl. 10.3.1).
A – smer proti cerkvi Sv. Kunigunde.

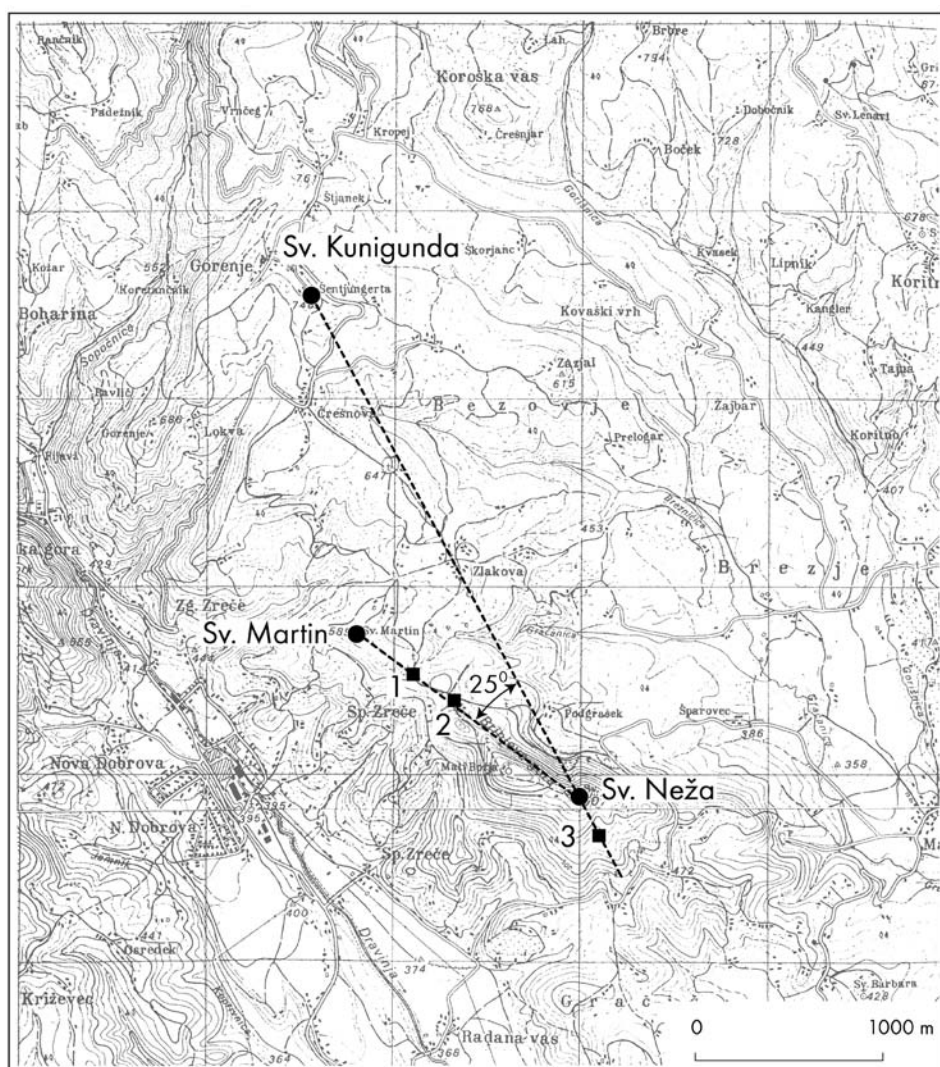
POZNOBRONASTODOBNO GROBIŠČE

Poznobronastodobno grobišče jugovzhodno od cerkve Sv. Neže (Pahič 1988–1989) stoji na osi, ki povezuje Sv. Nežo in Sv. Kunigundo.

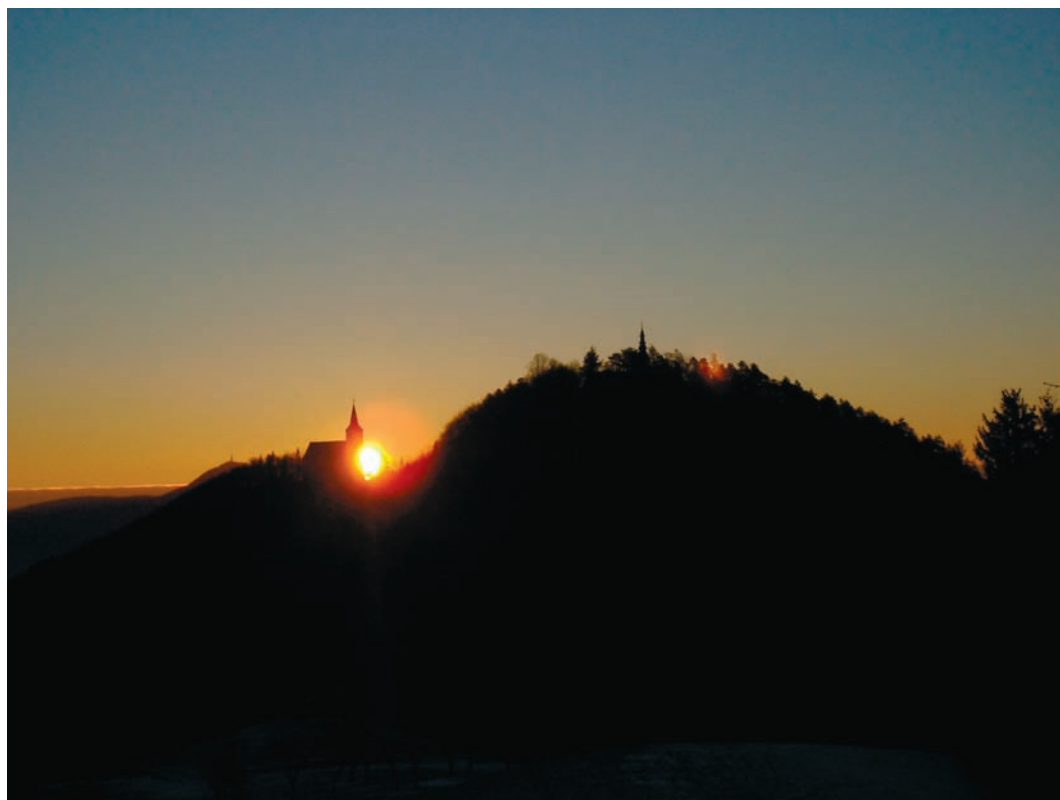
PROSTORSKA NAČELA

Cerkve so postavljene tako, da tvorijo obredni kot, ki meri 25° in ima vrh pri Sv. Neži. Ena os teče proti Sv. Martinu, druga proti Šentjungerti. Na osi Sv. Martin – Sv. Neža leži tudi Sv. Barbara. Ta os predstavlja astronomsko smer vzhoda božičnega sonca z azimutom 125° (Kaiser 2004, 86). Astronomsko smer, obredni kot in prostorske dominante so upoštevali pri pokopavanju na zgodnesrednjeveškem grobišču pri Zimrajhu (sl. 2.2.3).

Prostor skupnosti je usklajen s prostorskimi dominantami (Sv. Neža, Sv. Kunigunda, Sv. Martin), ki tvorijo obredni kot, katerega ena izmed osi (Sv. Martin – Sv. Neža) ima astronomsko smer. Ugotovljeni prostori s posebnim namenom (obe prazgodovinski, poznoantično in zgodnesrednjeveško grobišče) so v prostor umeščeni v skladu z naštetimi prostorskimi dominantami.

Sl. 2.2.3: Brezje pri Zrečah. Obredni kot med cerkvami sv. Neže, sv. Martina in sv. Kunigunde.
1 – grobišče pri Zimrajhu,
2 – bronastodobna gomila,
3 – mlajšebronastodobno grobišče.

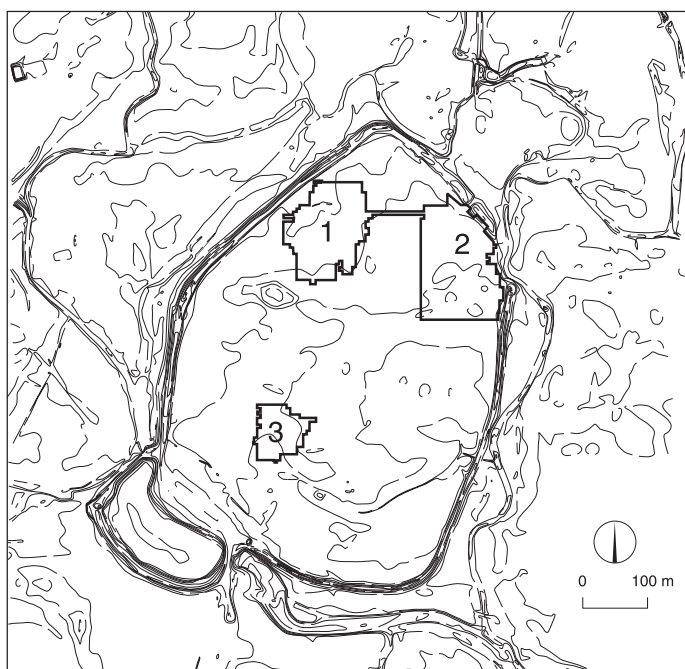

Sl. 2.2.4: Brezje pri Zrečah. Vzhod božičnega sonca za cerkvijo sv. Katarine (foto Karmen Kaiser).

Posebnost zreškega primera je dokazljiva časovna globina. Že bronastodobna gomila (približno 14. st. pr. n. št.) na Brinjevi gori s svojimi pokopi vsebuje simboliko prostorskih dominant, s čimer imamo dokaze o starosti uporabe teh prostorskih načel. Več stoletij poznejše poznobronastodobno grobišče (11.-9. st. pr. n. št.) pa s svojo lego potrjuje njihovo kontinuiteto.

UREDITEV NASELJA

Gradišče Pohansko leži v močvirni dobri blizu sotočja rek Morave in Dyje na jugovzhodu Češke republike. Veliko je 28 ha, okrog njega so razmeščena obširna predgradja. Do danes so z arheološkimi izkopavanji in z raznimi geofizikalnimi metodami raziskali 140.000 m². Na severu so bili najdeni naselbinski ostanki iz 6. do 8. st. (sl. 2.3.1), ki jim pripada tudi pokopališče z žganimi grobovi 300 m južneje. Največji razcvet je naselbina doživela v zgodnjem srednjem veku, natančneje v 9. stoletju, ko je bilo tu gradišče z dvorom pomembnega moravskega mogočnika, s pokopališčo cerkvijo, številnimi delavnicami in gosto poseljenimi predgradji. Poleg sledov začetnega obdobja pokristjanjevanja so se ohranili tudi dokazi o obstoju poganskega kulta (Macháček, Pleterski 2000, 9–11).

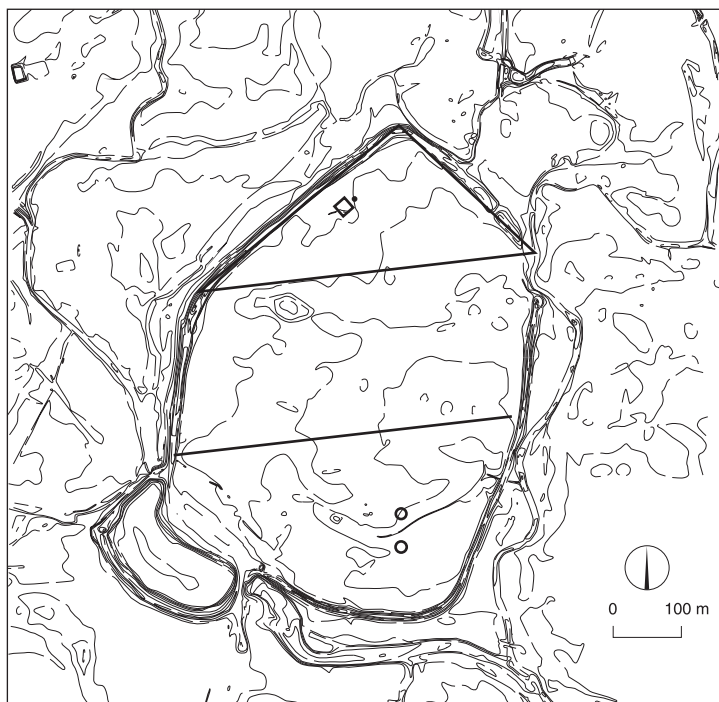
Sl. 2.3.1: Nasip gradišča na Pohanskem.

1 – dvor, 2 – t. i. delavnice, 3 – t. i. zgodneslovansko žgano grobišče (predloga za karto: J. Macháček).

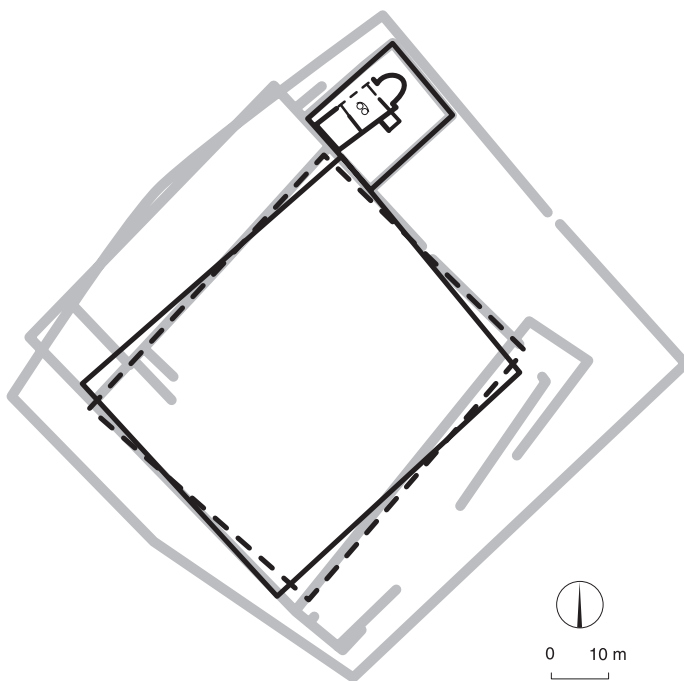
Ob severnem robu velmoškega dvora je stala pravokotna ograda, velika 17 × 21,5 m, v njej so bili ostanki prvotne stavbe, najverjetneje kultne. Večinoma so bili uničeni pri gradnji cerkve, ki pa je ohranila usmeritev starejše ograde. Ta ustreza astronomski smeri vzhod kresnega sonca – zahod božičnega sonca. Po propadu države Moravanov na začetku 10. st. je bila cerkev profanizirana, v njeni bližini pa so postavili novo pogansko svetišče.

Prostorske dominante so upoštevali tudi pri gradnji okopa gradišča. Na dveh nasprotnih si krajih se potek stranic ostro zalomi, tako da sta ti vzporedni osi med severno kulturno ogrado in južnim svetiščem. Ista os poteka hkrati skozi vzhodna vrata gradišča in južno svetišče (sl. 2.3.2).

Severna kulturna ograda s svojo velikostjo in usmerjenostjo predstavlja merski modul, po katerem je narejen severni del okopa gradišča. Severozahodno in severovzhodno stranico določata astronomski smeri (Rajchl 2000), sončni solsticij in vzhod božičnega ter zahod kresnega meseca (sl. 2.3.3).

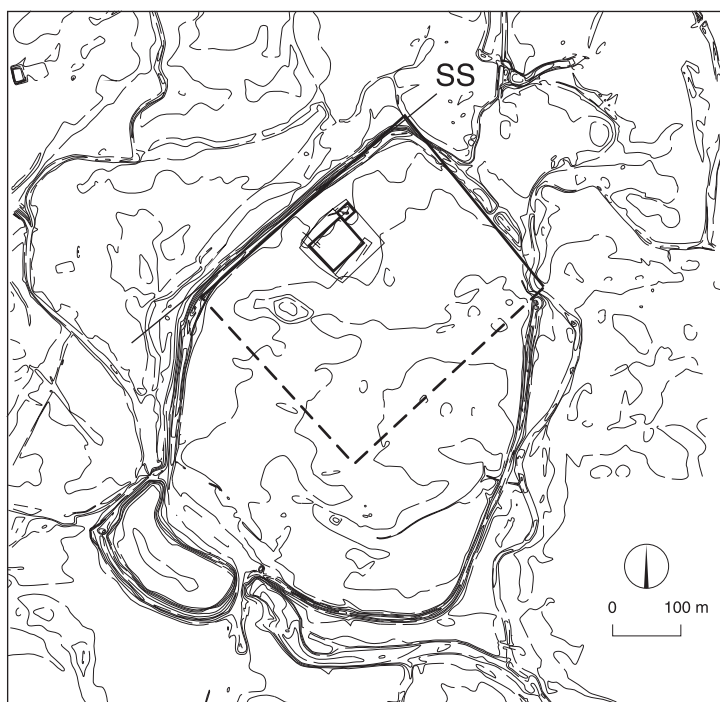

Sl. 2.3.2: Nasip gradišča na Pohanskem (predloga za karto: J. Macháček).

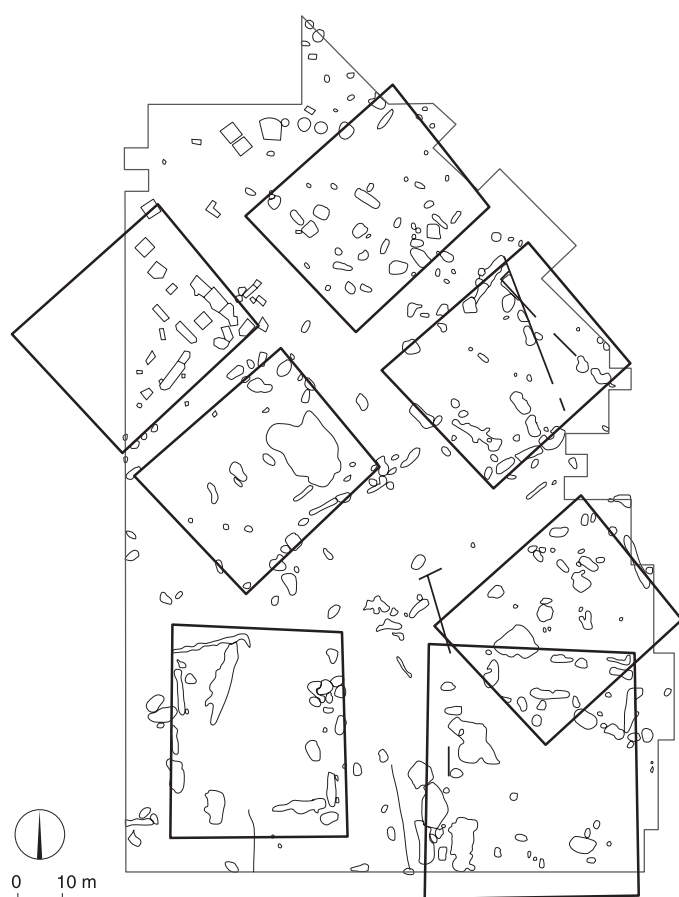

Sl. 2.3.3: Nasip gradišča na Pohanskem. Severni del naselbine z modulom (predloga za načrt: J. Macháček).

Merski modul so uporabili tudi pri gradnji starejše palisade velmoškega dvora. Osnovni tloris je pri tem zamaknjen za 5° , kar kaže, da je daljša stranica usmerjena po skrajnem vzhodu kresnega meseca in skrajnem zahodu božičnega meseca (sl. 2.3.4). Po merskem modulu so bili urejeni tudi manjši dvori v obrtniškem delu naselja, kjer je poleg tega zaslediti tudi usmeritev po straneh sveta (sl. 2.3.5). Tudi na predelu, kjer so odkrili žgane grobove, sta bila mlajša dvora urejena po merskem modulu (Macháček, Pleterski 2000, 11 – 19).

Sl. 2.3.4: Nasip gradišča na Pohanskem. Dvor z glavnima fazama (predloga za karto: J. Macháček).

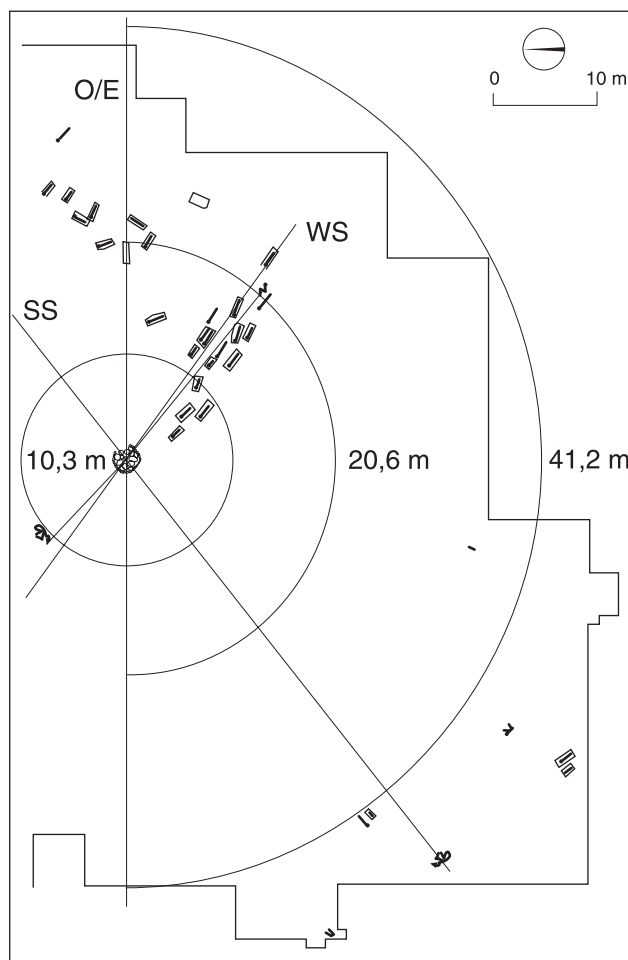
Sl. 2.3.5: Nasip gradišča na Pohanskem. Obrtniški del z merskimi moduli (predloga za načrt: J. Macháček).

UREDITEV GROBIŠČA

Arheološka izkopavanja so razkrila manjše pokopališče okostnih grobov (sl. 2.3.6). Ti ležijo na osi, ki povezuje grob otroškega skrčenca s središčem svetišča v soseščini. Os je zelo blizu astronomski smeri vzhoda božičnega sonca in zahoda kresnega sonca. V isti osi na drugi strani svetišča leži tudi grob s konjskim okostjem. Skrčenec leži natančno enkrat bolj daleč od svetišča kot to konjsko okostje. Natančno vzhodno od svetišča je prazen grob, usmerjen v osi zahod–vzhod. Na astronomski smeri iz središča svetišča proti zahodu božičnega sonca – vzhodu kresnega sonca je jugozahodno drugi grob z okostjem konja. V njegovi bližini sta dva okostna grobova, ki gledata proti vzhodu kresnega sonca. Od središča svetišča sta oddaljena štirikrat toliko kot prvi konjski grob (Macháček, Pleterski 2000, 13–14).

PROSTORSKA NAČELA

Zgodnjesrednjeveška naselbina je bila urejena v skladu z astronomskimi smermi (sončni solsticij in vzhod božičnega ter zahod kresnega sonca) in merskim modulom ($17 \times 21,5$ m). Ograda s kultno stavbo je služila kot izhodišče (astronomska smer in merski modul) postavitvi velmoškega dvora, ta pa je predstavljal vzor ostalim dvorom. Tako astronomska smer kot merski modul sta bila jasno izražena tudi navzven, v okopu naselbine.

Sl. 2.3.6: Notranjost gradišča na Pohanskem. Svetišče in okolni grobovi (predloga: J. Macháček).

HOMEČ

Grič ob desnem bregu potoka Homošnice. Na vrhu je cerkev Sv. Marije. V pisnih virih je prvič omenjena leta 1436 (Blaznik 1988, 405).

SV. JURIJ NA LEGNU

Cerkev Sv. Jurija stoji na robu terase nad dolino Mislinje. Arheološka izkopavanja (Strmčnik-Gulič 1994) so odkrila več starejših cerkvenih zgradb. Najstarejša je cerkvica s konca 9. st. s pripadajočim grobiščem. S svojo vzdolžno osjo je usmerjena proti Puščavi. Njen tloris ima razmerje stranic $1 : \sqrt{2}$. Ob cerkvi in v njej so posamezne jame za kole, nekatere nedvomno mlajše, druge morda starejše. Ob prvi cerkveni stavbi je že bilo pokopališče, ki je bilo v uporabi do konca srednjega veka. Grobovi so usmerjeni enako kot cerkev.

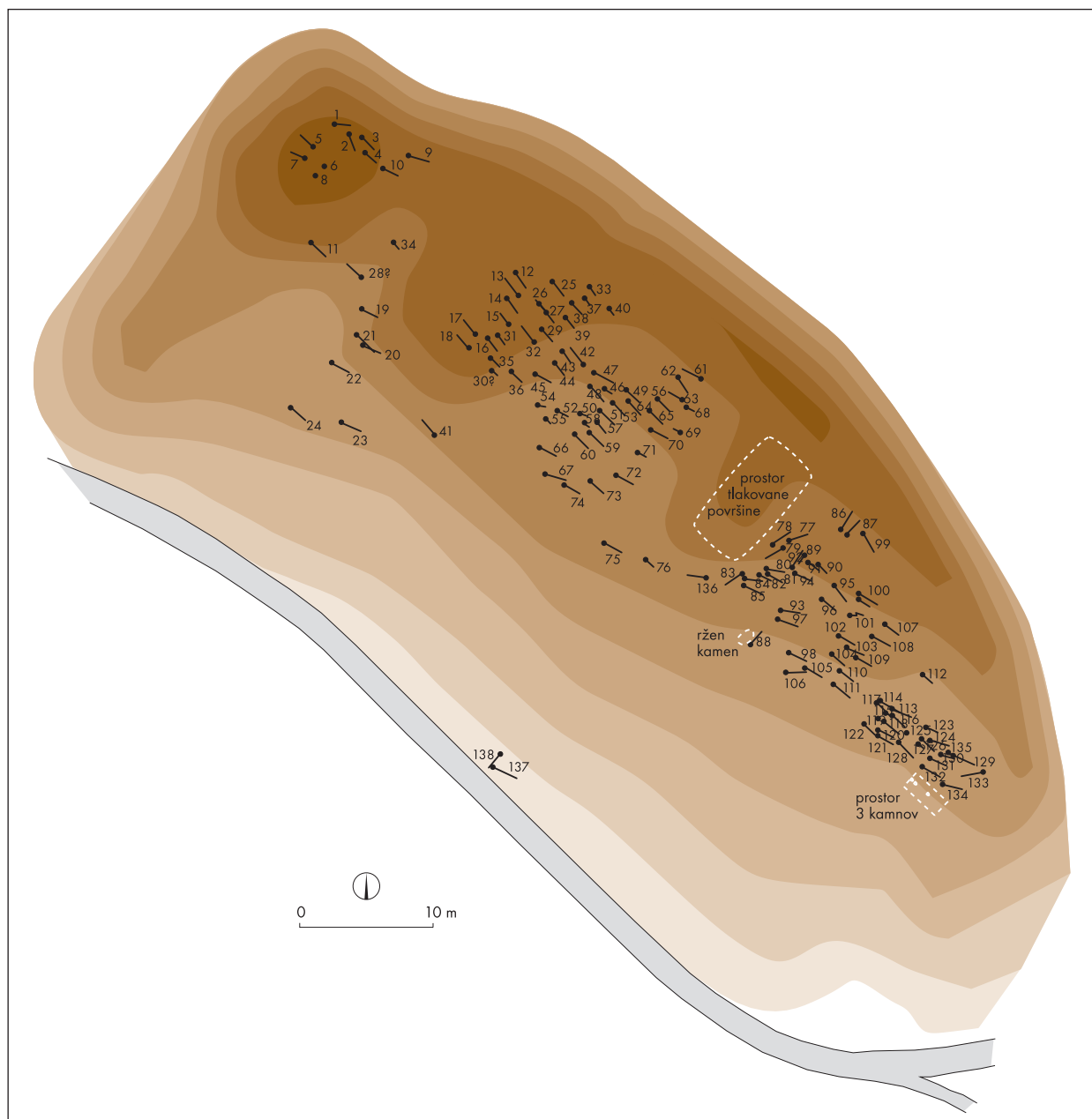
PUŠČAVA

To je ime grebena hriba nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu, ki se na jugovzhodu na Gradcu končuje z ostanki nekdanjega srednjeveškega gradu in s cerkvijo Sv. Pankracija. Prvič je omenjena že l. 1174 (Blaznik 1988, 332). Arheološka izkopavanja na Puščavi so 1911. odkrila grobišče (sl. 2.4.1) z grobovi iz različnih obdobji: pozne antike in zgodnjega srednjega veka. Na vzpetini sredi grobišča je bila kamnita ploščad kot izstopajoča točka grobišča (Pleterski, Belak 2002, slika 7). Na skrajnem severozahodnem delu grobišča sta izjemna dva grobova – grobova skrčencev. Označujeta prvo skrajno točko zgodnesrednjeveškega grobišča. Drugo predstavljajo trije kamni na nasprotni strani (Schmid 1937, 371) kot tretja izstopajoča točka grobišča. Razdalje med tremi kamni so predstavljene v preveč grobem merilu za podrobnejšo analizo, dovolj jasno pa določajo os, ki je usmerjena proti Homcu s cerkvijo Sv. Marije.

Grobovi so izkopani v več smereh. Ena se ujema s smerjo 3 (sl. 2.4.2), ki jo določata Puščava in Marijina cerkev na Homcu in ima azimut (odklon smeri od severa) 128° . Ta smer je, gledano s Puščave, obrnjena proti točki vzhoda božičnega sonca in po njej so orientirani grobovi tako iz poznoantične dobe kot tudi zgodnjega srednjega veka.

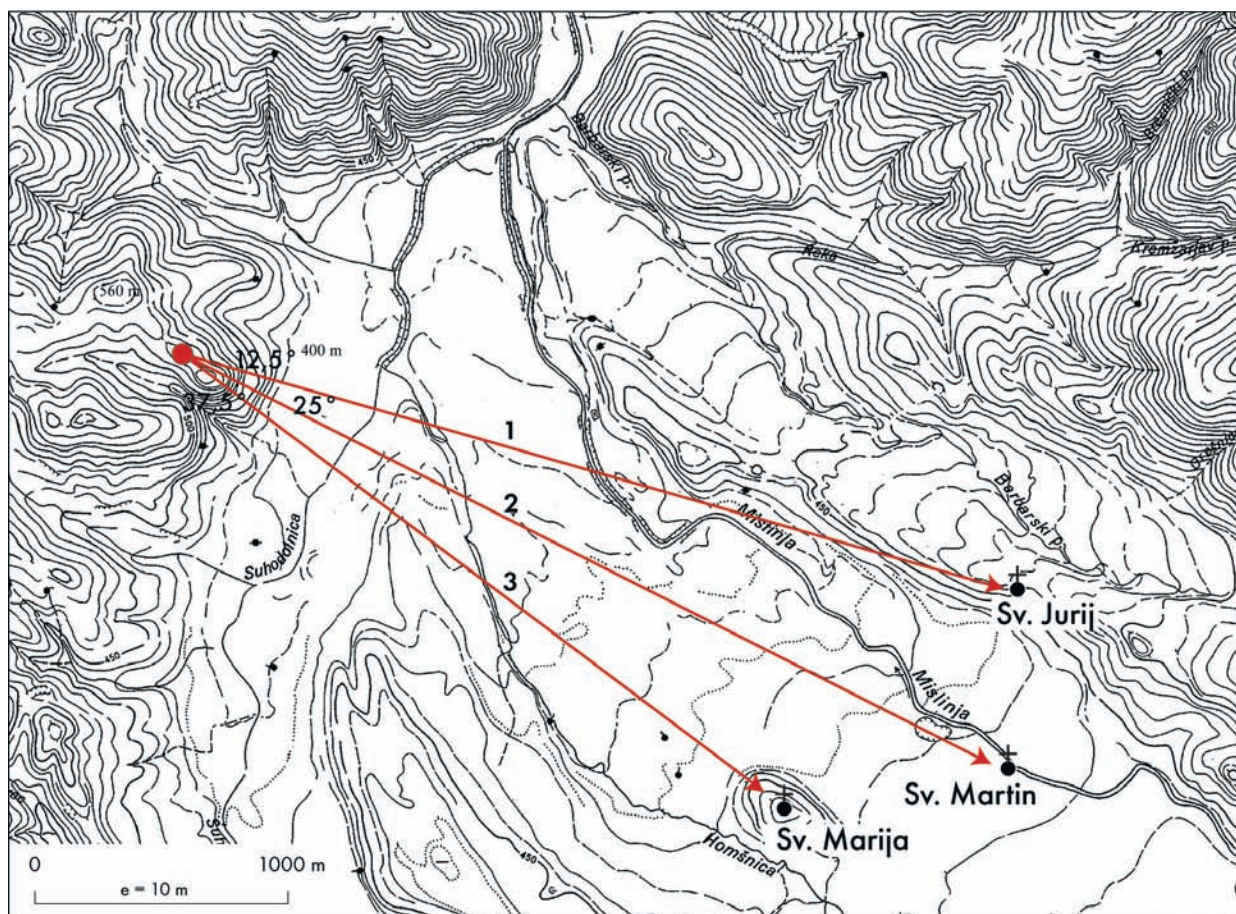
CERKEV SV. MARTINA V ŠMARTNEM

Druga smer grobov na Puščavi se ujema s smerjo 2, ki jo določata Puščava ter cerkev sv. Martina v Šmartnem in ima azimut 117° (Pleterski, Belak 2002, 254–258). Ta smer se ujema s točko sončnega vzhoda 4. februarja in 6. novembra. Oba datuma sta enako zanimiva. Prvi je ob krščanskem prazniku svečnici (2. februar), ki je leta 494 nadomestil praznik rimskih luperkalij. Hkrati je po keltskem koledarju 1. februar začetek pomladi. Drugi datum, 6. november, je med 1. novembrom in keltskim začetkom zime ter 11. novembrom, dnevom sv. Martina, ki je živel v 4. st. in ki mu je cerkev v Šmartnem posvečena (prim.: Kuret 1989, 92 ss, 108 ss, 524 ss; Eisenhut 1969). Če držijo tiste razlage pisnih virov, ki vidijo v Sv. Martinu župnijo, ki je obstajala že v drugi polovici 10. st., njen okoliš pa je obsegal obširno ozemlje

Sl. 2.4.1: Poznoantično in zgodnjesrednjeveško grobišče na Puščavi.

od Kotelj na zahodu in Drave na severu vse do Vitanja na jugovzhodu (Skuk 1997, 9 ss), se zastavi vprašanje, zakaj je prav ta cerkev dobila osrednjo vlogo. Danes namreč vemo, da je vsaj okrog leta 900 stala že tudi sosednja cerkev sv. Jurija na Legnu (Strmčnik-Gulič 1994).

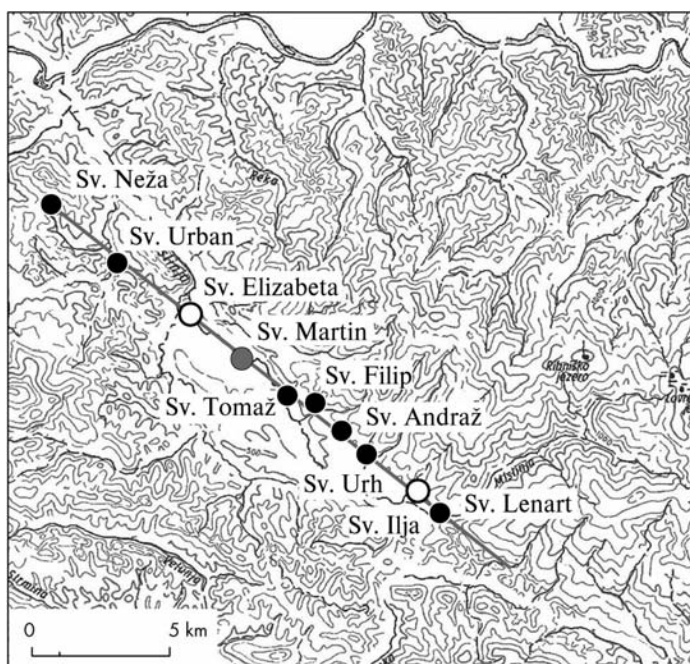

Sl. 2.4.2: Lega grobišča na Puščavi in slovenjegraških prostorskih dominant.

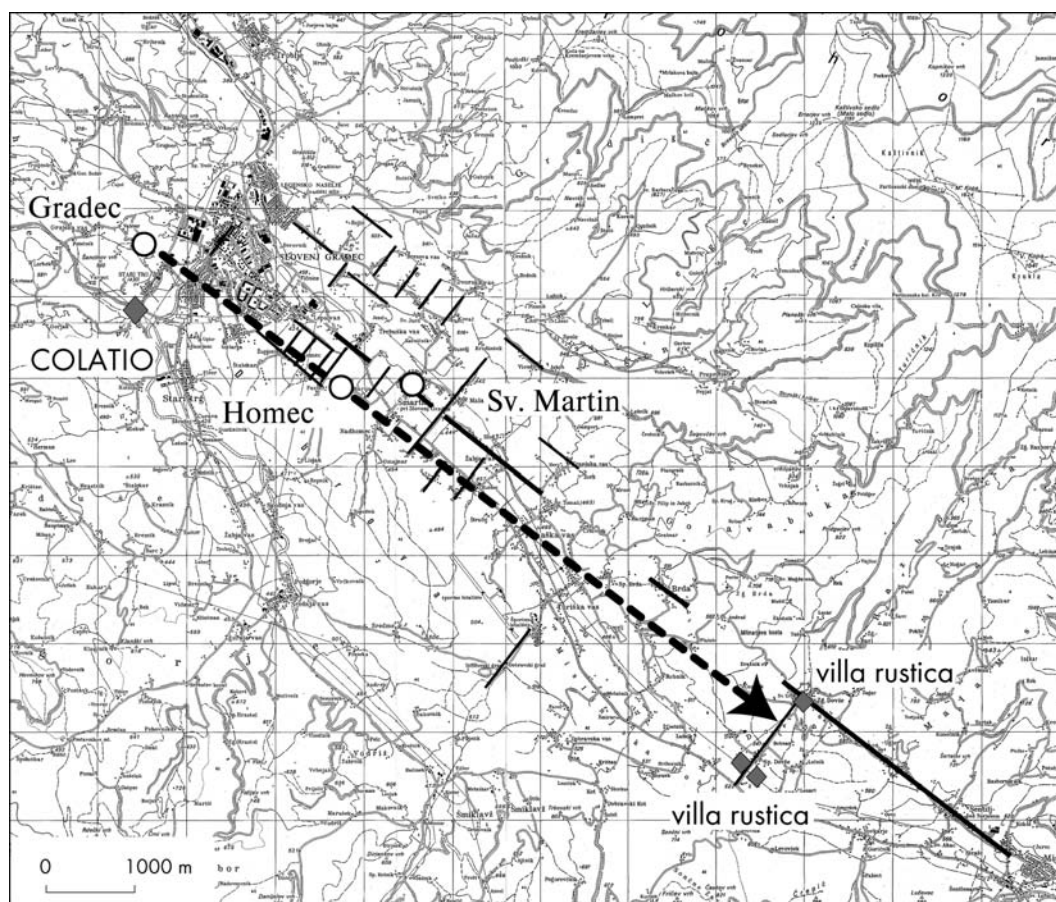
PROSTORSKA NAČELA

Puščava s cerkvijo Sv. Pankracija, Sv. Jurij na Legnu in Sv. Marija na Homu tvorijo kot 23° , z vrhom na Puščavi, kar se ujema z velikostjo obrednega kota. Vzporedno z astronomsko smerjo, ki jo določata Puščava (Sv. Pankracij) in Sv. Marija, poteka črta od cerkve Sv. Neže preko cerkve Sv. Martina (sl. 2.4.3) proti jugovzhodu. Večina cerkva Mislinjske doline stoji na njej ali tik ob njej, kar pomeni, da je bila astronomska smer proti točki vzhoda božičnega sonca pomembna še ves srednji vek. Skladno s to osjo še danes potekajo številne poti, mnoge pa so z njo vzporedne ali pravokotne nanjo. V ta sistem se dobro vključujejo tudi rimskodobne naselbine (sl. 2.4.4), kar kaže na verjetnost, da je prikazani prostorski sistem obstajal že najpozneje v rimskem času.

Smer Puščava (Sv. Pankracij) – Sv. Martin poteka proti točki sončnega vzhoda 6. novembra in 4. februarja. Datuma sta 45 dni pred sončnim zimskim obratom in po njem ter pomenita trimesečno obdobje zime. Naštete cerkve torej označujejo tri pomembne datume v letu. Celotna prostorska razporeditev treh točk (tlakovana vzpetina na grobišču – opazovališče(?), Sv. Marija Sv. Martin) pa pomeni preprosto koledarsko napravo, ki označuje čas zime in rojstvo mladega sonca. Navedene smeri in datume sončnih vzhodov je bilo mogoče potrditi s terenskim opazovanjem (za kar se zahvaljujem kolegici Saši Djuri Jelenko).

Sl. 2.4.3: Astronomska smer z azimutom 128° , ki teče preko cerkve Sv. Martina.

Sl. 2.4.4: Mislinjska dolina. Astronomska smer z azimutom 128° in trase današnjih poti, ki so z njo vzporedne ali nanjo pravokotne, ter rimskodobna najdišča.

PRAŠKI GRAD

Močni simbolni točki na Praškem gradu sta najstarejša Marijina cerkev (sl. 2.6.1: 1) in najverjetnejše stojišče nekdanjega knežjega kamna (sl. 2.6.1: 2). Najstarejša stavba Marijine cerkve ima v notranjosti ostanke velike pravokotne zgradbe, ki bi bila lahko ostanek starejšega kultnega prostora (Frolík et alii 2000, Obr. 9/1: A). Srednjeveški pisni viri (Borkovský 1969, 79–78) in rekonstrukcija srednjeveške poti procesije (Konečný 1978, 392) kažejo, da je knežji kamen stal med današnjima cerkvama sv. Vida in Sv. Jurija.

STAROMESTNI TRG (STAROMĚSTSKÉ NÁMĚSTÍ)

Staromestni trg, ki leži na robu nekdanjih rečnih teras, obrobajo najpomembnejši mestni cerkvi Sv. Miklavža (sl. 2.6.1.4) in Sv. Marije pred Týnom (sl. 2.6.1: 6) ter zgodnesrednjeveško grobišče (sl. 2.6.1: 7). Sredi trga je bil vodnjak, ki je bil zasut v romaniki, ob njem pa skupek lesenih klad z ravno odrezanim podnožjem, ki so bile postavljene v zemljo (Pleterski, Mareš 2003, 17). Morda gre za podobno kultno zgradbo, kot je bila najdena tudi na Pohanskem (sl. 2.3.6).

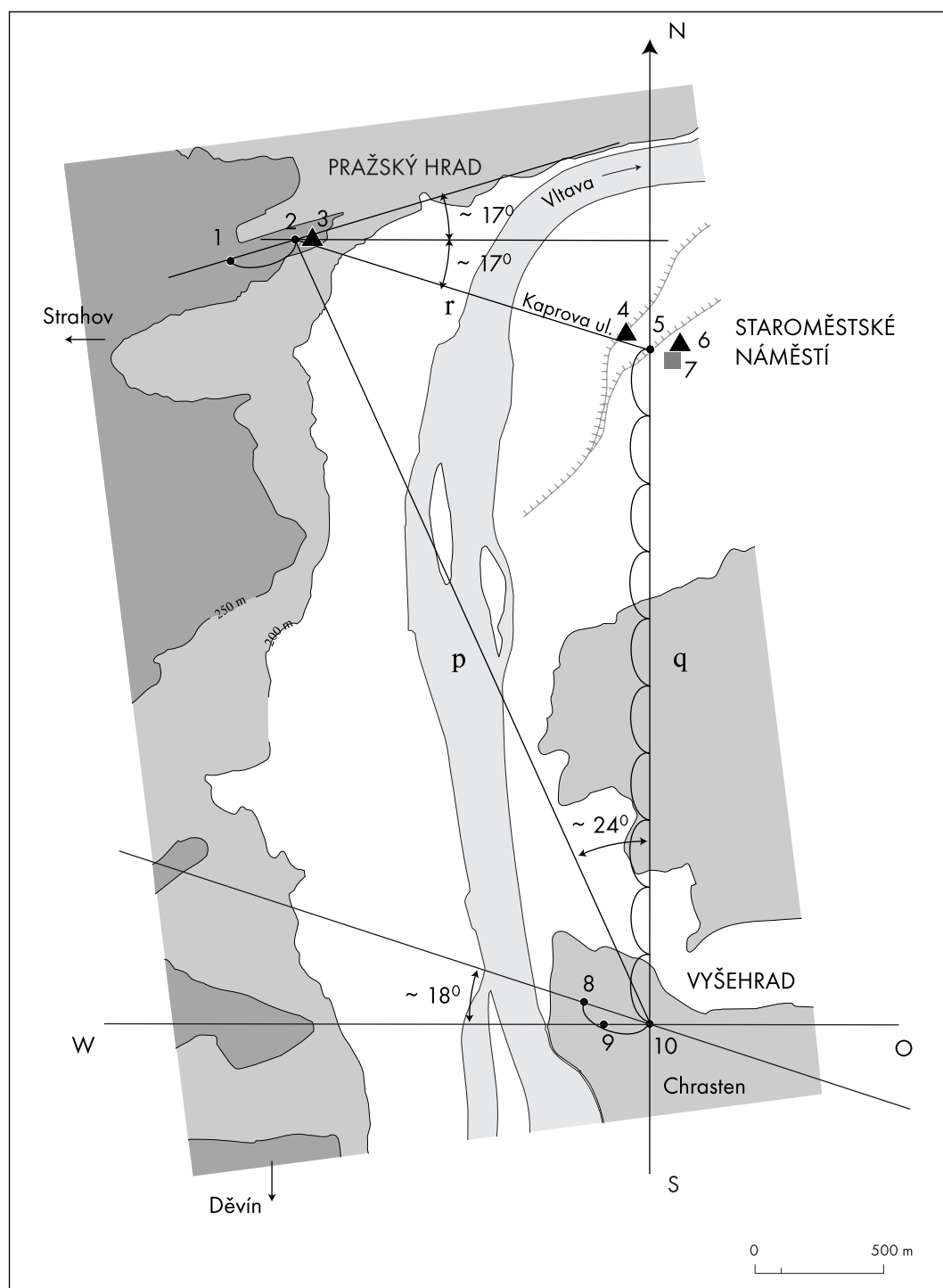
VIŠEGRAD

Zelo verjetno je, da je najstarejša cerkev na Višegradu – cerkev Sv. Lovrenca (sl. 2.6.1: 9 in sl. 2.6.2: 2) – zamenjala starejši kraj s posebnim pomenom. V sedanji kapiteljski cerkvi Sv. Petra in Pavla so arheološka izkopavanja odkrila lijakasto jamo, ki je bila tlakovana in obzidana s kamni. Njeno funkcijo je mogoče poiskati v povezavi s kamnom Čertův sloup (Vražjim stebrom), ki stoji danes vzhodneje v parku. Gre za razlomljeni granitni steber. Za njegovo postavitev je bila zaradi mehkih tal potrebna obzidana jama. Ko so steber podrli, so lahko ostali sledovi, kakršne so razkrila arheološka izkopavanja v cerkvi Sv. Petra in Pavla. Zato je najverjetnejša razlaga, da je tamkajšnja jama temelj kamna Čertův sloup (sl. 2.6.1: 8 in sl. 2.6.2: 1). Sledovi podobnih kultnih stebrov so znani iz staroslovanskih svetišč Groß Raden, Gniezno, Bogit, možno stojišče znamenitega Zbruškega idola (Pleterski, Mareš 2003, 19–24). Tretje kultno mesto (sl. 2.6.1: 10 in sl. 2.6.2: 3) na Višegradu je rotunda sv. Martina (Pleterski, Mareš 2003, 24).

Skalnata kopa Višegrada je ravna in zato primerna za astronomska opazovanja. Mogoče je predvidevati, da je bil eden od izhodiščnih vizirjev pod današnjo rotundo sv. Martina ali v njeni neposredni soseščini. Drugi je bil Čertův sloup na svojem prvotnem mestu. Ta dva sta določala astronomsko smer, ki je od smeri zahod–vzhod odklonjena za pribl. 18°, kar se ujema z izračunano lego sončnega vzhoda ali zahoda v Pragi 31 dni pred enakonočjem in po njem, kar omogoča delitev poletne polovice leta na mesece po 31 dni. Cerkev Sv. Lovrenca stoji natančno zahodno od Martinove rotunde (Pleterski, Mareš 2003, 25).

MEDSEBOJNA LEGA PROSTORSKIH DOMINANT

Os **p** (sl. 2.6.1) povezuje Martinovo rotundo z domnevnim stojiščem knežjega stola na Praškem gradu. Os **q** povezuje Martinovo rotundo s sečiščem s premico **r** na Staromestnem trgu. Približno

Sl. 2.6.1: Praha. Trikotnik = cerkev; kvadrat = grobišče. 1 - Marijina cerkev; 2 - možno stojišče knežjega stola; 3 - Jurijeva cerkev; 4 - Miklavževa cerkev; 5 - Marijin steber; 6 - Marija pred Týnom; 7 - grobišče; 8 - prvotno stojišče kamna Čertův sloup; 9 - Lovrencova cerkev; 10 - Martinova rotunda (stare rečne terase po: Hrdlička 1994, Fig. 7a).

PROSTORSKA NAČELA

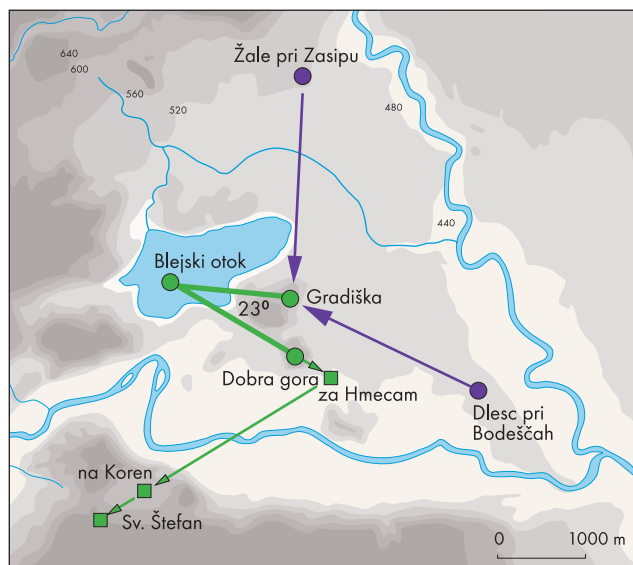
Prostorske dominante Praški grad, Staromestni trg in Višegrad so zgodnjesrednjeveški kraji s posebnim pomenom. Višegrad je služil kot neke vrste javni koledar, ki je deloval tudi s pomočjo preostalih prostorskih dominant. Tam je bilo mogoče določati pomembne datume, kot sta enakonočji ali sončni obrati. Praški grad je bil, sodeč po primerjavi z ustoličevanjem karantanskih knezov, eno od mest obreda ustoličevanja, torej obrednega in pravnega dejanja.

Prostorske dominante ne predstavljajo urbanističnih jeder zgodnjesrednjeveške Prage, saj so bile pozidane šele pozneje. Status krajev s posebnim pomenom pa so ohranile tudi vtakane v sodobno urbanistično zasnovo Prage: predsedniška palača na Praškem gradu, mestna hiša s poznosrednjeveško astronomsko uro na Staromestnem trgu in na Višegradu kapitolna cerkev s prostorom za kronanje ter Slavin, pokopališče najuglednejših Čehov. Os **r** prepoznamo v poteku Kaprove ulice, os **q** se je zbližala s t. i. praškim poldnevnikom in se ohranila v spominu do danes.

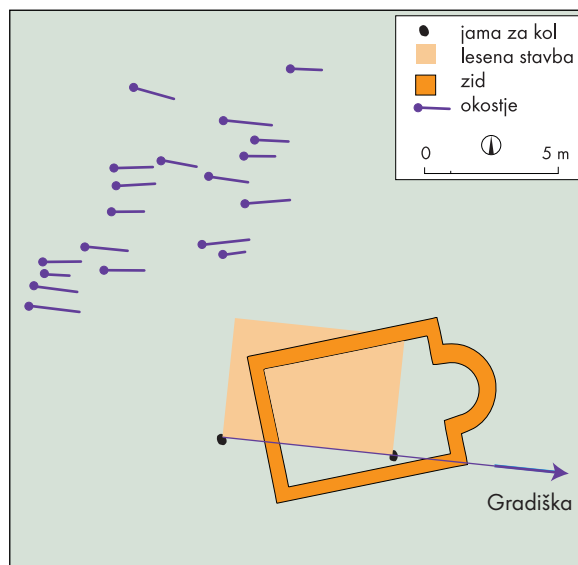
OTOK NA BLEJSKEM JEZERU

Skalnat jezerski otok (sl. 2.7.1) z božjepotno cerkvijo Sv. Marije in studencem ob severovzhodnem bregu. Po ljudskem izročilu, ki je bilo zapisano v prejšnjem stoletju, je bilo na otoku nekoč pogansko svetišče. Ni jasno, ali je to izročilo obstajalo izvirno in neodvisno od literarne konstrukcije Linharta (1981, 260), ki jo je povzel po starejšem Breckerfeldu, skratka, na otoku naj bi stal Radegastov tempelj, do katerega je bil speljan lesen most. Ker je formulacija enaka kot že prej pri Valvazorjevem (Rupel 1969, 238) opisu Radegastovega svetišča v Retri na Pomorjanskem, gre glede mostu in Radegasta najverjetneje za samovoljno Breckerfeldovo priredbo. Čeprav je Radegast očitno umeten dodatek, je izročilo o poganskem svetišču morda izvirno.

Arheološka izkopavanja (objavljena le začasna poročila) so odkrila grobišče, katerega začetki segajo po doslej objavljenih podatkih v sredino 9. st., ter ostanke cerkvenih stavb, od katerih naj bi bili dve še iz zgodnjega srednjega veka (Šribar 1971, 10–12). Najstarejša skupina grobov in domnevni tloris najstarejše cerkve z zidano apsidno (sl. 2.7.2) imata različno usmeritev, kar je že avtorja izkopavanj pripeljalo na misel, da so grobovi lahko tudi starejši (Šribar 1972, 391). Prav tako je opozoril na ostanke drugače usmerjene lesene zgradbe, ki je tam stala pred domnevno prvo cerkvijo (Šribar 1971, 12). Drugje meni, da je lesena predcerkvena zgradba starejša od grobišča (Šribar 1967, 63). Vsekakor v kratkih poročilih omenja več jam za kole (Šribar 1966, 155), od katerih pa niso vse vrisane v objavljenih načrtih.

Sl. 2.7.1: Prostorske dominante in kraji s posebnim pomenom blejskega kota.

Sl. 2.7.2: Grobišče in kulne stavbe na Blejskem otoku.

Trenutno smo se zato lahko oprli le na dve jami. Os, ki ju povezuje in se ujema z usmeritvijo najstarejše skupine grobov, je usmerjena na vrh Gradiško. Razdalja med jamama je 6,64 m in je enaka diagonali kvadrata s stranico v dolžini treh dvojnih korakov (= 1,5-kratnik merskega modula 3,13 m), kar kaže na simbolno razmerje $1 : \sqrt{2}$ (prim. sl. 2.7.2).

GRADIŠKA

Gre za severovzhodni obronek Straže, ki se proti vzhodu končuje s prepadno pečino. Staro ledinsko ime je Gradiška, dolinica na vznožju pečine pa se imenuje Dindol, kar naj bi bila po mnenju jezikoslovca Dušana Čopa (ustna informacija) okrajšava prvotnega imena Devinji dol. Devin pa je bila potem lahko pečina nad Dindolom. Ime kaže na staro obredno mesto.

DOBRA GORA

To je hrib s prepadnimi pobočji. Ob njegovem jugovzhodnem vznožju – ledinsko ime Za Hmecam – stoji kapelica. Po ljudskem izročilu bi morala tam stati cerkev sv. Štefana, a je bilo vedno znova vse, kar so čez dan sezidali, prestavljeno na mesto z ledinskim imenom Na Koren (pod vasjo Kupljenik), kjer je danes kapelica. Po drugi različici se je vsako noč selila svetnikova podoba. Ker pa je bila kapelica Na Koren preveč na samem, so zgradili cerkev Sv. Štefana na sedanjem mestu poleg vaških hiš. Prva omemba cerkve v pisnih virih je šele iz prve polovice 16. st. Postala je znana božja pot. Še vedno živi šega, da kmetje na Štefanovo (26. decembra) iz okoliških vasi vodijo tja blagoslavljat konje.

Povedka o selitvi cerkve na Kupljenik kaže, da je mogoče povezovati prvotno češčenje sv. Štefana s prostorom Dobre gore.

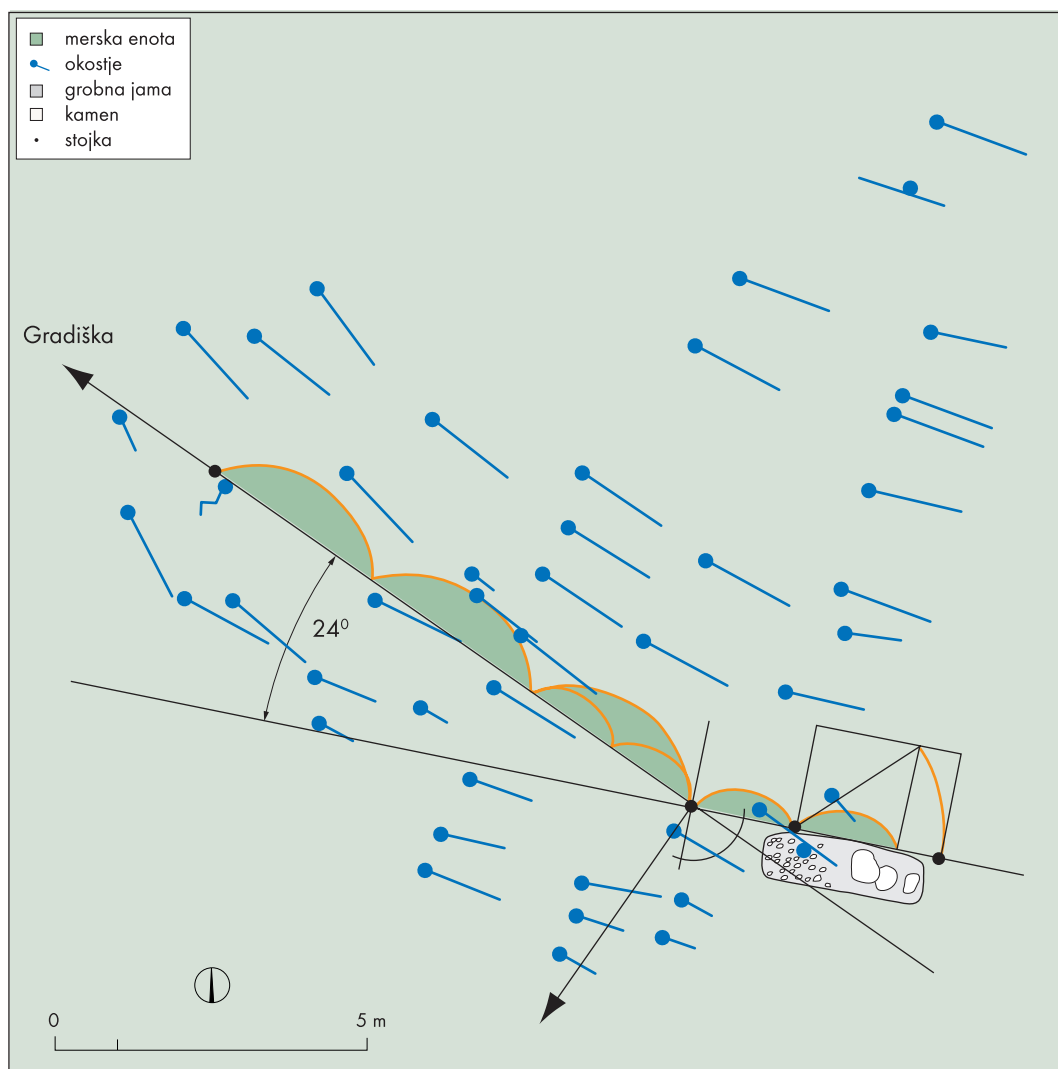
PROSTORSKA NAČELA

V času po naselitvi Slovanov v 7. st. so izhodišče prostorske ureditve tedanje župe Bled predstavljali trije kraji s posebnim pomenom, ki so bili hkrati prostorske dominante in dolgo časa tudi kraji različnih obredov. Postavili so jih tako, da s svojo lego v prostoru tvorijo obredni kot. Ta ima vrh na Blejskem otoku, med smerema proti vzpetinama Gradiški in Dobri gori. Meri 23° . Voda Blejskega jezera loči Otok od Gradiške in Dobre gore. Zadnji dve pa ločuje prastara pot, ki gre čez sedlo Megre med obema. Razmerje razdalj med Dobro goro in Gradiško, Gradiško in Otokom, Otokom in Dobro goro je $1 : 2 : (1 + \sqrt{2})$. Kapelica Za Hmecam stoji v podaljšku smeri z Otoka na Dobro goro, cerkev Sv. Štefana pa v podaljšku smeri od kapelice Za Hmecam proti kapelici Na Koren (sl. 2.7.1).

Andrej
PLETERSKI,
Janko
ROŽIČ

UREDITEV GROBIŠČA

Arheološka izkopavanja pri vasi Bodešče v Blejskem kotu so odkrila grobišče, ki je bilo v uporabi v času od 8. do 10. stoletja in leži na jugovzhodnem pobočju ledeniške gomile severno od vasi. Južni rob grobišča omejuje pot, ki gre mimo. Izhodiščna točka ureditve grobišča je jama za največji kol na jugovzhodu grobišča. Skupaj z jamo za kol ob izjemnem otroškem grobu skrčenca in Gradiška (sl. 2.8.1), eno od treh izhodiščnih dominant nekdanje župe Bled, določa osnovno os grobišča, po kateri se ravna jo pokopi. Razdalja med obema koloma meri 3 module po 3,11 m, kar je 2 dvojna koraka. Okolni grobovi

Sl. 2.8.1: Grobišče Dlesc pri Bodeščah.

se skrčencu izogibajo. Vzhodno od izhodiščne jame za kol sta v smeri, ki z izhodiščno tvori 24° , še dve jami za kol. Prva je oddaljena polovico modula, druga pa od nje za diagonalo kvadrata, ki ga določa polovica modula. Gre za simbolno razmerje razdalj med tremi koli $1 : \sqrt{2}$. Na osi, ki jo določajo ti trije koli, je izjemen prazen grob, ki je bil na zahodu zapolnjen s kupom prodnikov, na vzhodu pa s tremi skalami, katerih največja in najvišja je trikotne oblike in je sprva verjetno nekoliko gledala iz groba (Knific, Pleterški 1981, 486–488). Pri tem grobu in čezenj so bili pokopani otroci.

Osnovna os grobišča hkrati predstavlja astronomsko smer z azimutom 125° , ki označuje sončni vzhod v času zimskega sončnega obrata (Božič).

UREDITEV NASELJA

Pravokotnica na osnovno smer z grobišča proti Gradiški in vzhodu sonca v času zimskega sončnega obrata se dotika vogala najstarejše (Marofarjeve) hiše v vasi (Pleterški 1986, 26–28). Skladno s to smerjo so postavljene vse najstarejše hiše (sl. 2.8.2). Razdalja med izhodiščno točko na grobišču in Marofarjevo hišo znaša 150 m oziroma po ohranjenem vaškem izročilu 100 (dvojnih) korakov.

Sl. 2.8.2: Bodešče. Ureditev polja in vasi.

UREDITEV POLJA

Razdalja 100 dvojnih korakov med grobiščem in prvo hišo v vasi je tudi izhodišče poljske razdelitve. Njena usmeritev je v skladu z osnovno smerjo proti Gradiški in vzhodu sonca v času zimskega sončnega obrata. Osnovna parcelna oblika je pravokotnik z ožjo stranico 100 dvojnih korakov in daljšo stranico $100 \cdot \sqrt{2}$ dvojnih korakov. To je bilo izhodišče pri določanju mej obdelovalnih površin, zlasti njiv, delno tudi travnikov (sl. 2.8.2). S takšno usmeritvijo je skladen tudi potek poti.

PROSTORSKA NAČELA

Izhodišče prostorske ureditve kraja je na mestu pokopališča. To leži v smeri od ene krajevnih prostorskih dominant proti točki vzhoda sonca v času zimskega sončnega obrata. Ista smer je določala usmeritev grobov. V prostoru grobišča so označili tudi drugo smer, ki s prvo tvori obredni kot 24° . Poleg tega so s koli označili tudi simbolno razmerje $1 : \sqrt{2}$. Pravokotnica na osnovno smer povezuje prostor pokopališča in vasi. Tudi vaške hiše so z njo usklajene, saj stojijo vzdolž nje. Razdalja med pokopališčem in vasjo je merski modul, ki so ga uporabili za ureditev polja. Z njim so določili pravokotnike s simbolnim razmerjem stranic $1 : \sqrt{2}$. Pravokotniki in poti ob njih upoštevajo usmeritev osnovne prostorske osi.

Sl. 2.8.3: Potek romarske poti iz Bovec proti Bledu

- BALKOVEC DEBEVEC, M. 2008, V Črnomlju od nekdaj bili so veseli. Črnomelj v kulturnem in družabnem utripu od druge polovice 19. stoletja do druge svetovne vojne. – Črnomelj.
- BELAJ, V. 2007, Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora. – Zagreb.
- BERNIK, S. 1968, Organizem slovenskih obmorskih mest: Koper, Izola, Piran. – Piran.
- BERNIK, S. 1987, Črnomelj, urbanistični, arhitekturni in spomeniškovarstveni oris, Razprave Filozofske fakultete.
- BLAZNIK, P. 1986, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500 – 1. – Maribor.
- BLAZNIK, P. 1988, Slovenska Štajerska in jugoslovanski del Koroške do leta 1500 – 2. – Maribor.
- BORKOVSKÝ, I. 1969, Pražský hrad v době přemyslovských knížat. – Památníky naší minulosti 6. – Praha.
- CEVELLATI, P. L. 1970, Bologna centro storico. – Bologna.
- CURK, J. 1968, Urbano-gradbeni razvoj prekmurskih trgov in mest, Časopis za zgodovino in narodopisje 59/2, 278-300.
- ČAUSIDIS, N. 2005, Kosmološki liki. Simbolizacija i mitologizacija na kosmosot vo likovniot medium. – Skopje.
- ČAUSIDIS, N. 2007, Ženata kako personifikacija na prostorot za živeenje od neolitot do sovremeniot folklor. – [v:] Makedonski teatar: balkanski kontekst (uredila: Jelena Lužina), Skopje, 45–101.
- ČEPIČ, Z. 1979, Zgodovina Slovencev. – Ljubljana.
- ČOP, J. 2002, Stare véhe in čibežni. – rokopisni spis št. 169 (kopijo hrani arhiv Inštituta za arheologijo ZRC SAZU, Ljubljana).
- EISENHUT, W. 1969, Lupercal. Lupercalia. Luperci. Lupercus. – Der kleine Pauly 3, 780 ss.
- FISTER, P. 1974, Spremembe v prostorski organizaciji kmečkega stanovanjskega poslopja na osrednjem Gorenjskem med srednjim vekom in barokom. – Traditiones 3, 113–132.
- FLAJŠMAN, B. 1995, Sledovi časa. Bela krajina na razglednicah v letih od 1895 do 1945. – Ljubljana
- FLEGO, S. 2006, Poliške zgodbe. Ustno izročilo iz vasi Police pri Cerknem. – Idrijski razgledi 51, 88–95.
- FOUCAULT, M. 1991, Vednost - oblast - subjekt. – Ljubljana.
- FROLÍK, J. et al. 2000, Nejstarší sakrální architektura Pražského Hradu. Výpověď archeologických pramenů. – Castrum Pragense 3. – Praha.
- FRANCISCEJSKI KATASTER ZA KRANJSKO, Arhiv Republike Slovenije.
- FISTER, P. 1986, Umetnost stavbarstva na Slovenskem, Cankarjeva založba, Ljubljana.
- FISTER, P. 1993, Glosar arhitekturne tipologije. Poselitev 1. – Ljubljana.
- FISTER, P. 1993, Arhitekturne krajine in regije Slovenije. Poselitev 2. – Ljubljana.
- KERENT, T. 1972, Sistemi standardnih modularnih mera u arhitekturi, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet. – Beograd.
- GRIČNIK, A. 1997, Janez Koprivnik in njegovo "Pohorje". – Zreče.
- HRDLIČKA, L. 1994, The Archaeological Study of the Historical Centre of Prague: 1969-1993. – [v:] Jan Fridrich (Hg.), 25 Years of Archaeological Research in Bohemia, Památky archeologické - Supplementum 1, 174–184.
- JU-LAN, F. 1977, Istorija kineske filozofije. – Beograd.
- KAISER, K., 2004, Obredni kot in zgodnjesrednjeveško grobišče na Brezju nad Zrečami. – Studia mithologica Slavica VII, 79-88.
- Kataster Goč 1822, Načrt s parcelnim izkazom hrani K.S. Goče.
- KAJZELJ, M. 1997, Bovška hiša, ljudsko stavbarstvo od Učje do Trente. – Ljubljana
- KAJZELJ, M. 1999, Bovška hiša po velikonočnem potresu, nasveti glede obnove in prenove. – Ljubljana
- KNIFIC, T., PLETESKI, A. 1981, Staroslovansko grobišče Dlesc pri Bodeščah. – Arheološki vestnik 32, 482–523.
- KNIFIC, T., A. PLETESKI 1993, Staroslovanski grobišči v Spodnjih Gorjah in Zasipu. – Arheološki vestnik 44, 235–267.
- KONEČNÝ, I. J. 1978, Emporové rotundy s válcovu věži. – Umění 26, 385–413.
- KOROŠEC, B. 1978, Naš prostor v času in projekciji, Geodetski Zavod SRS. – Ljubljana.
- KOS, D. 1994, Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja. – Ljubljana.
- KOS, F. 1928, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. 5. knjiga (1201–1246). – Ljubljana.
- KOŠIR, F. 2006, K Arhitekturi: razvoj arhitekturne teorije. – Ljubljana.

- Kronika, Zreče – cerkev sv. Egidija. – Župnijski urad Zreče.
- KURET, N. 1989, *Praznično leto Slovencev. Starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. II. – Ljubljana.
- LAH, L. 1992, *Stavbna dediščina v skladnem razvoju podeželja*. – FA, Ljubljana.
- LAH, L. 1994, *Prenova stavbne dediščine na podeželju*. – Kras, Novo mesto.
- LIKAR, D. 1980, *Izhodišča za ohranitev prostorskih kvalitet*, MZSV Piran– Piran.
- LIKAR, D. 1985, *Originalni izrisi strukturiranja sistema katastra Goč na pavsvo – deset listov*, (hrani avtor celote, D. Likar, avtor izrisa lista parcelacije, L. Lah).
- LIKAR, D. 1995, *Arhitekturni postinformacijski sistem*. – FA, Ljubljana, doktorska disertacija, 209–232.
- LIKAR, D., LAH, L. KOŠČAK, M. 1995, *Usmeritve in koncepti za prostorski razvoj Države – Regij – Občin*. III. faza (Konzultanti in sodelavci Fister, P., Prosen, A., Renner, T.), Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo. – Ljubljana.
- LIKOVIC, J. 1972, *Zgodovina cest na Slovenskem*, R. Skupnost za ceste, Ljubljana.
- LINHART, A. 1981, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*. – Ljubljana (izvirna izdaja: Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs. – Laibach 1788, 1791).
- LONČARIĆ PLANIĆ, M. 1980, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*. – Zagreb.
- MACHÁČEK, J. in A. PLETESKI 2000, *Altslawische Kultstrukturen in Pohansko bei Břeclav (Tschechische Republik)*. – *Studia mythologica Slavica* 3, 9–22.
- MEDVEŠČEK, P. 2006, *Let v lunino senco*. – Nova Gorica.
- MELIK, A. 1960, *Slovensko primorje*. – Ljubljana.
- MIHELIC, B. in I. BIZJAK 2006, *Geografski informacijski sistem kot orodje za določanje prioritarnih območij prenov mest*. – [v:] Drago Perko et alii (ur.), *Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2005–2006*, Ljubljana, 177–187.
- MLAKAR, G. 1986, *Kataster 1. Zemljiški kataster in zemljiška knjiga*, Ljubljana.
- MLAKAR, G. 1986, *Kataster 2. Zemljiški kataster in zemljiška knjiga*, Ljubljana.
- NAUMOV, Goce 2006, *Sadot, pečata i kukata vo simbolička relacija so matkata i ženata (neolitiski predloški i etnografski implikacii)*. – *Studia mythologica Slavica* 9, 59–95.
- NECHVÁTAL, B. 1994, *The Archaeological Study of Vyšehrad: 1969–1993*. – [v:] J. Fridrich (ur.), *25 Years of Archaeological Research in Bohemia, Památky arceologické – Supplementum 1*, Prague, 168–174.
- OSTAN, A. S. 1995, *Vest o pradačni zavezi zavešti zemlje*. *Arhitektov bilten* 125, 29–39.
- OSTAN, A. S. 1995, *Vest o pradačni zavezi zavešti zemlje*. *Arhitektov bilten* 126–127, 50–63.
- OSTAN, A. S. 2001, *O etičnih dilemah sodobne arhitekture, Etični uvid umetnosti*. – Ljubljana, 58–111.
- OSTAN, A. S. in M. PRAŠIN KOLBEZEN 2008, *O celovitem urejanju mesta. Črnomelj od načrtovanja do uresničitve*. – *Zbornik Odprt javni prostor*, Ljubljana.
- PAGON-OGAREV, A. 1976, *Šebrelje skozi stoletja*. – Ljubljana.
- PAHIČ, S. 1962–1963, *Bronastodobna gomila pod Brinjevo goro (Das bronzezeitliche Hügelgrab von Brinjeva gora)*. – *Arheološki vestnik* 13–14, 349–373.
- PAHIČ, S. 1969, *Antični in staroslovanski grobovi v Brezju nad Zrečami*. – *Razprave SAZU* 6, 215–308.
- PAHIČ, V. 1988–1989, *Žarno grobišče na Brinjevi gori (Das urnenfelderzeitliche Gräberfeld von Brinjeva gora)*. – *Arheološki vestnik* 39–40, 181–215.
- PLETERSKI, A. 1986, *Župa Bled. Nastanek, razvoj in prežitki*. – *Dela 1. razr. SAZU*.
- PLETERSKI, A. 1996, *Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih*. – *Zgodovinski časopis* 50(2), 163–185.
- PLETERSKI, A. 2006, *Pisanje s prostorom*. – *Apokalipsa* 97/98/99, 305–311.
- PLETERSKI, A. 2006a, *Poliški tročan*. – *Studia mythologica Slavica* 9, 41–58.
- PLETERSKI, A. in M. BELAK 2002, *Grobovi s Puščave nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu*. – *Arheološki vestnik* 53, 233–300.
- PLETERSKI, A. in MAREŠ, J. 2003, *Astronomische Grundlagen einiger frühmittelalterlichen Kultstellen in Praha. / Astronomske osnove nekaterih zgodnjerednjeveških kulturnih točk v Pragi*. – *Studia mythologica Slavica* 6, 9–36.
- Podolský z Podola, S. 1933, *Knjžka o Měrách Zemských A.D. 1683*. – Praha (kritische Ausgabe).
- PODRECCA, B. 2008, *Vsak trg, ki ga naredim, je obleka po meri*, [intervju] *Delo*, leto 50, št. 137 (14. jun. 2008), *Sobotna priloga*, 24–25.
- PUHAR, A. 2006, *Celica Superstar*. – *Delo*, 28. avgusta 2006, 9.
- RAJCHL, R. 2000, *Astronomické prvky v orientaci pohřebišť Břeclav – Pohansko*. – *Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana* 1, 127–132.
- RAJŠP, V. in A. SRŠE 1998, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 4. zvezek. Ljubljana.
- RAZTRESSEN, M. 2006, *Koper. Izola. Piran*. – Ljubljana.

- REIDINGER, E. 1997, Die mittelalterliche Stadtanlage von Radkersburg, V: Bad Radkersburg. Naturraum und Bevölkerung, Geschichte, Stadtanlage, Architektur. – Bad Radkersburg, 185–213.
- RIBNIKAR P. 1982, Zemljiški kataster kot vir za zgodovino, *Zgodovinski časopis* 36, 321–337.
- RISTESKI, L. 2005, Kategorije prostor i vreme vo narodnata kultura na Makedoncite. – Skopje.
- ROŽIČ, J. 1995, O Počelu. Uvod v branje mesta z mesta. *Arhitektov bilten* 125, 22–25.
- RUPEL, M. 1969, *Valvasorjevo berilo*. – Ljubljana (okrajšana izdaja originala: VALVASOR, J. W. 1689, Die Ehre des Herzogthums Crain. – Laybach).
- SCANNAVINI, R. 1972: PEEP centro storico, Comune di Bologna. – Bologna.
- SAUSSURE, F. de 1916, *Cours de linguistique générale*: publié par Charles Bally et Albert Sechehaye avec la collaboration de Albert Riedlinger. [Predavanja iz splošnega jezikoslovja. – Ljubljana, 1997.]
- SCHMID, W. 1937, Die Ringwälle des Bachergebietes. – *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften* 2, 365–390.
- SEDLÁČEK, A. 1932, Paměti a doklady o staročeských mírách a vahách. – Praha.
- SKUK, J. 1997, Zgodovina župnije Slovenj Gradec. II. Cerkvena uprava v Mislinjski dolini – zgodovina pražupnije, župnij in podružničnih cerkva. – *Koroški zbornik* 2, 9–32.
- Stavbni red za Vojvodino Kranjsko 1875, Klein in Kovač. – Ljubljana.
- STEGENŠEK, A. 1909, *Konjiška dekanija*. – Maribor.
- STELE, F. 1929, Politični okraj Kamnik. Topografski opis. – *Umetnostni spomeniki Slovenije* I. – Ljubljana.
- STRAŽAR, S. 1988, *Ob bregovih Bistrice. Od Rodice do Duplice in Radomlje z okolico*. – Radomlje.
- STRMČNIK-GULIČ, M. 1994, *Legen. Sveti Jurij zakladnica podatkov*. – Slovenj Gradec.
- SUIĆ, M. 1976, *Antički grad na istočnom Jadranu*. – Zagreb.
- ŠMITEK, Z. 1998, Kristalna gora. Mitološko izročilo Slovencev. – Ljubljana.
- ŠMITEK, Z. 1999, The Image of the Real World and the World Beyond in the Slovene Folk Tradition. – *Studia mythologica Slavica* II, 161–195.
- ŠRIBAR, V. 1966, Arheološka raziskovanja na blejskem otoku. – *Varstvo spomenikov* 10, 154–159.
- ŠRIBAR, V. 1967, Tisoč let slovenske arhitekture na Blejskem otoku. – *Sinteza* 5 - 6, 60–64.
- ŠRIBAR, V. 1971, *Blejski otok – oris zgodovine*. – Bled.
- ŠRIBAR, V. 1972, K dataciji zgodnj srednjeveške cerkvene arhitekture na Slovenskem. – *Arheološki vestnik* 23, 384–396.
- ŠULC – NORBERG, K. 1975, *Egistencija, prostor i arhitektura*. – Beograd.
- ŠTULAR, B. 2001, *Mengško polje v zgodnjem srednjem veku*. – Diplomsko delo, hrani Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- ŠTULAR, B. 2005, *Lončenina s kamniškega Malega gradu*. – Magistrsko delo, hrani centralna knjižnica FF, Univerza v Ljubljani.
- ŠTULAR, B. in I. M. HROVATIN 2002, Slovene Pagan Sacred Landscape. Study Case: The Bistrica Plain. – *Studia mythologica Slavica* V, 43–68.
- TITL, J. 1965: *Socialnodemografski problemi na koprskem podežlju*. – Koper.
- TSCHUMI, B. 1996, *Architecture and disjunction*. – Cambridge, Mass., London.
- TTN 5, 1999–2004, © *Geodetska uprava Republike Slovenije*.
- ZBORNIK 1994, Zbornik arhitekturno-urbanistične delavnice Gornja Radgona 1994. – Gornja Radgona.
- ZBORNIK 1997, Zbornik arhitekturno-urbanistične delavnice Bovec 1997. – Bovec.
- ZBORNIK 2001, Zbornik urbanistično-arhitekturne delavnice mestnega jedra Črnomlja oktober–december 2001. – Črnomelj.
- ZORKO, I. 1995, Na poti k izgubljeni obali. *Arhitektov bilten* 125, 26–29.